

*Perpaus erlatiboak euskara idatzian eta ahozkoan*¹
Relative clauses in written and spoken Basque

 Karlos Cid Abasolo*

Universidad Complutense de Madrid (UCM)

*Irudipena dut batzuek nahiago dutela hil
'zein' idatzi baino*

Koro Navarro

ABSTRACT: Relative clauses constitute one of the core mechanisms of Basque syntax. Basque speakers even employ them to create other types of subordinate clauses, including temporal and modal constructions.

---

¹ [Egilearen oharra: Lan hau 2011. urtean argitaratu zen, EHUKo Euskara Institutuko *Sareko Euskal Gramatikan (SEG)*, eta, *work in progress* izateari esker, noiznahi eguneratu ahal izan nuen hainbat urtez, harik eta SEGek ikusgai egoteari utzi zion arte. Nire lanari, hots, SEGeko atal horri, "Perpaus erlatiboak" zeritzon, zeren euskal gramatika kolektibo baten ataletako bat baitzen, baina iruditu zait argitalpen honetarako, aldiz, ez zela izenburu egokia, lan kolektibo horretatik aterata nahasgarria gerta zitekeelako, zehazgabea, orokorregia, eta, horregatik, izenburuaren bukaeran zehaztapen bat eranstea erabaki dut, edukiari ondo egokituko zaiolakoan. Hala sortu da "Perpaus erlatiboak euskara idatzian eta ahozkoan" izenburu berri hau. Izenburua aldatzeaz gain, honako moldaketa hauek ere egin ditut: bibliografia zerrendak eranstea, testua berrantolatzea (adibidez, pasarte batzuk oin-oharretara eramanez) eta ASJUren arauetara egokitzea. Bestalde, aipa dezadan SEGeko lan horretan ageri ez zen PEEi buruzko gai interesgarri bat geroko artikulu batean jorratu nuela, ASJUⁿ, 2025ean: perpaus ardatza duten euskal perpaus erlatiboak.

Lan honen oinarria nire doktorego-tesia izan zen (Cid Abasolo 1994). Halaber, nire doktorego-tesiaren abiapuntua nire tesina izan zen (*La relativización en euskera: Aproximación tipológica*, UAM, 1986), eta, 1987an, tesinaren laburpen bat argitaratu zidaten ASJUⁿ, "Euskal erlatibo motak" izenburuarekin (Cid Abasolo 1987). ASJUⁿ plazaratutako lan harekin zabaldu zen zirkulua, berrogei urte geroago, ASJUⁿ argitaraturiko lan honekin ixten da. Eskerrik asko, Joseba, eskerrik asko, Ricardo.]

---

* Karlos Cid Abasolo. Área de Estudios Vascos. Departamento de Lingüística, Estudios Árabes, Hebreos, Vascos y de Asia Oriental - Facultad de Filología, Edificio D, despacho 00.355.0. Universidad Complutense de Madrid. C/ Profesor Aranguren s/n. Ciudad Universitaria - 28040 Madrid - abasolo@ucm.es - <https://orcid.org/0000-0002-0080-0337>

This paper examines the full range of Basque relative clause types. Among these, the most widespread pattern is that formed with the subordinating suffix *-en*, often referred to as the “common relative clause with a conjugated verb”. Two features characterize this construction:

On the one hand, relativizability: in both spoken and written Basque, its capacity for relativizing syntactic functions is broader than traditionally assumed. On the other, syntactic position: the common relative clause with a conjugated verb typically precedes its nominal head, diverging from the Indo-European languages of the region and aligning, instead, with languages such as Japanese. The same applies to the common relative clause with an unconjugated verb.

In addition, the study investigates the factors that enable or facilitate the relativization of cases and postpositions across the different types of Basque relative clauses—an issue that proves fundamental.

KEYWORDS: relative clauses; spoken Basque; written Basque; relativizability; left branching; right branching; linguistic purism.

LABURPENA: *Perpaus erlatiboak euskal sintaxiaren ardatzetako bat dira. Izan ere, beste hainbat perpaus mendeko (denborazkoak, moduzkoak, etab.) osatzeko, perpaus erlatiboak baliatzen ditugu euskaldunok.*

Lan honetan, euskal perpaus erlatibo mota guztiak aztertuko ditut. Haietatik, -en atzizki menderagailuaren bidez osaturikoa da erabiliena, hainbestearino, non “aditz jokatudun perpaus erlatibo arrunt” deitu ohi zaion. Honako hauek dira mota horren ezaugarri nagusietako bi:

Lehenengoa: haren erlatibagarritasuna handia da bai euskara idatzian, bai ahozkoan ere: tradizionalki uste izan den eta gaur egun ere uste den baino handiagoa.

Bigarrena: izen ardatzaren ezkerrean agertu ohi da, gure inguruko hizkuntza indoeuroparretan gertatzen ez den bezala eta, aldiz, japonieran eta beste hizkuntza askotan gertatzen den moduan. Aditz jokatugabedun perpaus erlatibo arruntarekin, zeinean lehenaldiko partizioari -tako edo -dako / Ø / -(r)iko / -(r)ikako atxikitzen zaion, beste horrenbeste jazotzen da.

Bestalde, hemen sakonki aztertuko dira perpaus erlatibo mota bakoitzean kasuen eta postposizio itsatsien erlatibagarritasuna ahalbidetzen edo errazten duten faktoreak, zeinak funtsezko gai bat diren.

HITZ GAKOAK: *perpaus erlatiboak; ahozko euskara; euskara idatzia; erlatibagarritasuna; ezker-adarkatzea; eskuin-adarkatzea; garbizalekeria linguistikoa.*

1. Sarrera

Badira euskal perpaus erlatibo mota ugari. Erabiliena eta ohikoena *-en* atzizki menderagailuaren bidez osatzen dena da, eta horrexegatik deitzen zaio aditz jokatudun perpaus erlatibo arrunta.

Izenlagun funtzioa duen mendeko perpaus mota bat da perpaus erlatiboa (aurrerantzean, PE). Hortaz, haren betebeharra adjektibo batena bezalakoa da. Esaterako, hurrengo lau adibideak antzekoak dira esanahiari dagokionez:

- (1) Jone deitzen da Bilbon jaio den ikaslea
- (2) Bilbon jaio den ikaslea Jone deitzen da
- (3) Jone deitzen da ikasle bilbotarra
- (4) Ikasle bilbotarra Jone deitzen da

Lau adibideetako subjektua kasu sintagma bat da, honela osaturik dagoena:

- Lehenengo eta bigarren adibidean: PE (*Bilbon jaio den*) + perpaus horren ardatza den izena (*ikasle*) + artikulua (*a*) + kasu absolutiboaren marka ($\emptyset$).
- Hirugarren eta laugarren adibidean: izena (*ikasle*) + haren osagai den adjektiboa (*bilbotar*) + artikulua (*a*) + kasu absolutiboaren marka ($\emptyset$).

Bestalde, adjektibo murrizgarriak eta ez-murrizgarriak dauden bezalaxe, PE murrizgarriak eta ez-murrizgarriak ditugu. Murrizgarriek, beren izenak dioen bezala, izen ardatzaren erreferentzia mugatzen dute. Izan ere, *Bilbon jaio den ikaslea Jone deitzen da* edo *Jone deitzen da Bilbon jaio den ikaslea* esaten dugunean, ez dugu edozein ikaslez hitz egiten, ikasle jakin batez baizik: Bilbon jaio denaz. Ez-murrizgarrietan, ordea, berezko erreferentzia du izen ardatzak.

- (5) Hain maite eta hain ezagun dudan Ines urruti sentitu dut (Haranburu Altuna 1982: 14)

Lan honetan, PE mota hori ez ezik, gainerakoak ere aztertuko dira:

- Aditza jokatu gabe osatzen den erlatibo arrunta, aditza baiezkoa izan (***Mikelek atzo erositako/erosiriko/erosirikako/erosi lanpernak ez zeuden jateko moduan***) edo ezezkoa izan (***Irakurri gabeko** liburu hori hondartzara eramango dut udan*).
- Jatorri galdetzailea duen izenordain edo adverbio erlatibo anaforiko baten bidez sorturikoa (*Badut txakur bat, **zeinak Pintto izena duen**; Badut Hendaian etxe bat, **non uda guztiak igarotzen ditudan***).

- *BAIT-* aurrizkia aditz erlatiboari atxikirik sorturikoa (*Badut txakur bat, Pintto izena baitu*).
- Jatorri galdetzailea duen izenordain erlatibo bizidun edo bizigabe baten bidez edo lekuzko adberbio erlatibo baten bidez sorturikoa, perpaus nagusiko izenordain erakusle batekin edo lekuzko adberbio erakusle batekin korrelazio egitura bat eratuz (*Zer ikusi, hura ikasi; Non fida, han gal*).
- Jatorri galdetzailea duen izenordain erlatibo bizidun edo bizigabe baten bidez edo lekuzko adberbio erlatibo baten bidez sorturiko PE izen ardatzik gabea (*Ez daukat nora joan*).

Hasieran esan bezala, PE mota guztien artean, *-eN* atzizki menderagailuaren bidez osaturikoa da erabiliena, hainbestearino, non “aditz jokatudun PE arrunta” deitu ohi zaion. Izen ardatzaren ezkerrean (hots, *left branching* gisa, euskaraz esanda, ezker-adarkatze gisa) agertu ohi da, baina haren eskuinean (hots, *right branching* gisa, euskaraz esanda, eskuin-adarkatze gisa) ere ager daiteke, aposatu gisa, eta, lan honetan azalduko dudanez, egitura aposatu hori gero eta maizago erabiltzen da euskara idatzian zein ahozkoan, dituen egiturazko abantailengatik, zeinak lan honen funtsezko gaietako bat izango diren.

Hitzaurre honen bukaera gisa, ohar bat: nik dakidala, euskal PEez egin diren ikerketa gehienak (denak ez esatearren) idatzizko euskarara mugatu dira, ahozkoa, hain garrantzitsua izanik ere, bazter utzita. Bada, lan honetan aletuko diren adibideak ez dira idatzizko lekukotasunetara mugatuko: ahozko adibideak ere ekarriko ditut hona, irratikoak eta telebistakoak, bat-batean sortuak, gidoirik gabeak, zeren, azken finean, hizkuntza, hitzak berak dioten bezala, hitz egiteko tresna baita, idaztekoa bainoago.

2. *-eN* erlatiboa

Aditz jokatudun PE arrunta *-eN* atzizki menderagailuaren bidez osatzen da.

(6) Bilbon jaio den ikaslea Jone deitzen da

(7) Jone deitzen da Bilbon jaio den ikaslea

PEan (*Bilbon jaio den* perpausean, alegia), aditza bukaeran agertzen da, *-eN* atzizkia atxikirik.

Honako hauek dira PE mota honen ezaugarri nagusietako bi, geroago sakonki aztertuko direnak:

Lehenengoa: haren erlatibagarritasuna handia da bai euskara idatzian, bai ahozkoan ere; tradizionalki uste izan den eta gaur egun ere uste den baino handiagoa. Izan ere, hiru kasu

gramatikalak (absolutiboa, ergatiboa eta datiboa; hots, aditzean marka dutenak) ez dira erlatiba daitezkeen bakarrak. Maizago edo ez, aiseago edo ez, bai hiru kasu horiek, bai kasu genitiboa, bai postposizio itsatsi guztiak (*-n* inesiboa, *-tik* ablatiboa, *-ra* adlatiboa, etab.) dira erlatibagarriak.²

Bigarren: izen ardatzaren ezkerrean agertu ohi da, gure inguruko hizkuntza indoeuroparretan gertatzen ez den bezala eta, aldiz, japonieran eta beste hizkuntza askotan gertatzen den moduan, horrek, besteak beste, itzulpengintzan eta, areago, interpretazioan dakartzan ondorio guztiekin. Aditz jokatugabedun perpaus erlatibo arruntarekin, zeinean partizipio burutuari *-tako* edo *-dako* / $\emptyset$ / *-(r)iko* / *-(r)ikako* atxikitzen zaion, beste horrenbeste jazotzen da.

Jakina denez, hainbat perpaus mendeko (hala nola zehar-galderak, denborazkoak, kontzesiboak, moduzkoak, etab.) osatzeko balio du *-eN* atzizki menderagailuak. Areago, mendeko perpaus horietako asko, oinarrian, PEak dira. Hurrengo bi adibideetako lehenengoan, PEak *modua* izen ardatzaren esanahiari esker funtzionatzen du moduzko gisa, eta bigarreanean, denborazko esanahia duen izen ardatza (*une*-edo) ezabatuta denborazko gisa, eta bai bata, bai bestea hala aipatu ohi dira mendeko perpausen sailkapenetan.

(8) Aitak azaldu didan moduan prestatuko ditut kokotxak

(9) Nahi duzunean ikusiko dugu elkar

Gainerako mendeko perpausetan bezala, *-eN* atzizkia aditz erlatiboari lotzen zaio. Aditz erlatiboa perifrastikoa bada, aditz laguntzaileari.³ Iraganaldiko adizki bati atxikiz gero, ez dago forma aldetik aldaketarik (adibidez: *etorri zen* + *-N* = *etorri zen*). Horrek esan nahi du *etorri zen*-ek, testuingururik gabe, bi interpretazio izan ditzakeela: aditz nagusi gisa uler daiteke, edo mendeko aditz gisa. Garai batean, zenbait idazlek eta itzultzailek ustezko arazo hori gainditu nahi izan zuten *-eN* erlatibatzailearen aurreko bokalari azentu kamutsa erantsiz. Adibidez, J. A. Arrietak bai itzultzaile moduan, bai sortzaile moduan erabili zuen baliabide hori. Baita Etxaidek ere, sortzaile moduan.

² Euskaraz badira bi postposizio mota: atzizkiak (*-ra*, *-tik*, etab.) eta beregainak (*zehar*, *esker*, etab.). Lan honetan, postposizio atzizkiei postposizio deituko diet, laburtzearren.

³ Jakina denez, euskara batuan, aditzari *-eN* atxikitzen zaionean, honelakoak gerta daitezke:

- lotura horrek aldaketa morfofonologikorik ez ekartzea (*doa* + *-N* = *doan*, *duzu* + *-N* = *duzun*, etab.);
- *e* bokala jarri behar izatea *-eN*-en aurrean (*nago* + *-N* = *nagoen*, *daki* + *-N* = *dakien*, *du* + *-N* = *duen*, *dakar* + *-N* = *dakarren*, etab.);
- lotura horrek aldaketa morfofonologikoa ekartzea aditz bukaerari, *izan* aditzaren *a* bokala baldin bada (*da* + *-N* = *den*, *zara* + *-N* = *zaren*, *gara* + *-N* = *garen*, *dira* + *-N* = *diren*).

- (10) Geroago, Asian, ikusia ere banaiz nola indiar gimnosofistek burua beste alde batera jiratzan zuten Osroesen dendan zerbitzatzen zirèn arkume ketsuak eta gazela-laurdenak ez ikustearren (Yourcenar 1985: 2)
- (11) [E]ta nik begiratu egiten nian kairantz: [...] Arraindegira zeramatzatèn gurdietako kajetan, arrantzaleek untzietatik nasara eskuz-esku pasatzen zituztèn otarreetan (Arrieta 1985 [1979]: 28)
- (12) Pasatzen zèn toki guzitan aspertua bukatzen zuen (Etxaide 1980 [1955]: 431)

Gaur egungo euskal idazle eta itzultzaileek baztertu egiten dute ikur diakritiko horren erabilera.

Laburbilduz, aditz erlatiboa orainaldikoa denean, bai intonazioa, bai *-eN* agertzea ditugu erlatibo baten aurrean gaudelako seinale garbiak. Lehenaldikoa denean, ordea, *-eN* agertzea ez dugu nahitaez erlatibo marka (lehenaldi-marka ere izan daiteke): bai, ordea, intonazioa eta sintaxi egitura.

Eta, 2. atal honen sarrera bukatzeko, datu garrantzitsu bat PE mota honen kokapenari buruz: geroago ikusiko denez, bi tokitan ager daiteke izen ardatzarekiko:

- haren ezkerrean (egitura “arrunta”, 2.1 atalean aztertuko dena):
- haren eskuinean (noizbehinka testu klasikoetan ageri den egitura, 2.2 atalean jorratuko dena). Egitura hori ez da nahasi behar oraingo euskara idatzian eta ahozkoan gero eta sarriagotan erabiltzen diren erlatibo aposatuekin (ikus 2.5.1 atala).

2.1. Izen ardatzaren ezkerrean kokatutako *-eN* erlatiboaren egitura

Zeintzuk dira egitura hori erabiltzean bete beharreko arauak?

Demagun bi perpaus ditugula, erreferentzia bereko determinatzaile sintagma bana dutenak:

- (13) Atzo telebistan filma_i ikusi genuen
- (14) Filmak_i musika ederra zuen

Lehenengo perpausa PE bihur dezakegu, eta bigarrena perpaus nagusi, honako arau hauek betez:

I. PEan ez da izen edo determinatzaile sintagma erreferentziakidea ageri (*EGLU-V*, 173). Isildu, ezabatu egiten da izen edo determinatzaile sintagma erlatibatua, eta, hortaz, *isil(p)ekoa* deitu ahal diogu. Ondorioz, haren kasu- edo postposizio-marka ere isildua da, ez da ageri, eta hortik dator euskal erlatibo honek daukan “arazoa”, zeren, geroago ikusiko denez, kasu- edo postposizio-marka ez agertze horrek zaildu baitezake honako edo horrako kasu edo postposizioaren erlatibakuntza. PEaren izen ardatzak, zeina bere kokaguneagatik PEarekiko *ondokoa* dei dezakegun, ordea, edozein funtzio sintaktiko bete dezake perpaus nagusian. Izan

ere, ez du murriztapenik kasu- edo postposizio-markari dagokionez, zeren eta marka hori, funtzio erlatibatuarena ez bezala, agerikoa baita.

II. Aditz erlatiboaren eta izen ardatzaren artean ezin da beste izenik tartekatu, pare bat salbuespen kenduta:

- Izen ardatzaren izenlagun edo zenbatzaileraren bat;
- *edo* juntagailua, PEak adierazten duenaren egiazkotasuna ñabartzeko funtzioarekin.

(15) Imajinazioak oparitutakoa da hartaz dakidan-edo guztia (Lertxundi 2012: 110)

III. PEaren gainerako osagaiak (*atzo*, *telebistan*) aditz erlatiboaren ezkerrean ezartzen dira. Haien hurrenkera libre samarra da (*atzo telebistan*, *telebistan atzo*).

IV. PEaren aditzari *-en* atzizkia atxikitzen zaio (aditza perifrastikoa denean, aditz laguntzaileari, eta aditz laguntzaile horrek perifrasiaren aditz nagusiaren eskuinean agertu behar du).

V. PEaren izen ardatzak aditz nagusiarekiko betetzen duen funtzioaren arabeko kasu- edo postposizio-marka hartzen du. Ikus ditzagun hiru adibide:

(16) Bilbon jaio den ikasleaØ Jone deitzen da

(17) Bilbon jaio den ikasleak asko daki

(18) Bilbon jaio den ikaslearekin haserretu da irakaslea

Hiru adibide horietan, erlatibotik ezabatu den kasu sintagma *ikaslea* da, zeinak, *jaio* aditzaren subjektua izateagatik, kasu absolutiboaren Ø marka baitu (*IkasleaØ Bilbon jaio da*).

Lehenengo adibideko perpaus osoaren subjektua kasu sintagma bat da, honela osaturik dagoena: aditz jokatudun PE arrunta (*Bilbon jaio den*) + perpaus horren ardatza den izena (*ikasle*) + artikulua (*a*) + kasu absolutiboaren marka (Ø). Izen ardatza⁴ perpaus nagusiaren subjektu iragangaitza da, eta horrexegatik dauka itsatsirik kasu absolutiboaren marka.

Bigarren adibideko perpaus osoaren subjektua kasu sintagma bat da, honela osatua: aditz jokatudun PE arrunta (*Bilbon jaio den*) + perpaus horren ardatza den izena (*ikasle*) + artikulua (*a*) + kasu ergatiboaren marka (*k*). Izen ardatza perpaus nagusiko *daki* aditz iragankorraren subjektua da, eta horrexegatik dauka itsasirik kasu ergatiboaren marka.

Hirugarren adibideko perpausaren adjuntua postposizio sintagma bat da, honela osaturik dagoena: aditz jokatudun PE arrunta (*Bilbon jaio den*) + perpaus horren ardatza den izena

---

⁴ PEaren ardatza bai izena bai izen sintagma izan daiteke. Dena den, sinplifikatzearren, lan honetan izen ardatza esapidea baino ez da erabiliko.

(*ikasle*) + artikulua (*a*) + postposizio sozietiboaren marka (*ekin*). Izen ardatza perpaus nagusiaren *haserretu da* aditzaren adjuntua da.

VI. PEa ezezkua baldin bada, *ez* adberbioa aditzaren aurre-aurrean paratzen da (aditza trinkoa izanez gero), eta, aditza perifrastikoa izanez gero, aditz nagusiaren eta laguntzailearen artean. Hortaz, bigarren kasu honetan, perpaus bakuneko aditz egitura ezezkua (*EZ* + aditz laguntzailea + aditz nagusia), perpausa mendekoa denez gero, aldatu egiten da, baiezko aditz perifrastikoaren egitura lehenetsiz eta aditz nagusiaren eta aditz laguntzailearen artean *ez* adberbioa tartekatuz.

Aipatutako sei arauok betez gero, honako hurrenkera gramatikal hauek sor daitezke:

- (19) Atzo telebistan ikusi genuen filmak musika ederra zuen
- (20) Telebistan atzo ikusi genuen filmak musika ederra zuen
- (21) Musika ederra zuen atzo telebistan ikusi genuen filmak
- (22) Musika ederra zuen telebistan atzo ikusi genuen filmak

Lehenengo bietan, PEa perpaus nagusiaren ezkerrean ageri da. Hirugarrenean eta laugarrenean, ordea, perpaus nagusiaren eskuinean.

Sei arau horietako bat edo beste bete ezean, perpaus agramatikalak sortuko dira, edo, bestela, gramatikalak izan arren esanahi aldaketa dakartenak:

I. araua bete ezean:

- (23) *Atzo telebistan filma ikusi genuen filmak musika ederra zuen

II. araua bete ezean:

- (24) *Atzo ikusi genuen telebistan filmak musika ederra zuen

Perpaus hau ez da gramatikala baldin eta *filmak* PEaren izen ardatza bada eta *telebistan* PEaren osagaietako bat. Gramatikala (sintaktikoki ongi osatua) izango litzateke, ordea, *telebistan* izen ardatza izango balitz, baina, kasu horretan, emaitzak esangura zentzugabea izango luke ('atzo telebista bat ikusi genuen eta, telebista horretan, filmak musika ederra zuen').

III. araua bete ezean:

- (25) *Atzo ikusi genuen filmak telebistan musika ederra zuen

Perpaus hau ez da gramatikala baldin eta *telebistan* PEaren osagaietako bat bada. Gramatikala (sintaktikoki ongi osatua) izango litzateke, ordea, perpaus nagusiaren osagaietako bat balitz, baina, kasu horretan, emaitzak esangura zentzugabea izango luke ('atzo film bat ikusi genuen eta telebistan musika ederra zuen').

IV. araua bete ezean:

(26) *Atzo telebistan genuen ikusi filmak musika ederra zuen

V. araua bete ezean:

(27) *Atzo telebistan ikusi genuen filma musika ederra zuen

VI. araua bete ezean:

(28) *Atzo telebistan ez genuen ikusi filmak musika ederra zuen

Badago zazpigarren arau bat, izen ardatza singularreko lehen edo bigarren pertsona denean bete beharrekoa: izenordainaren ordeztu, izenordain horri dagokion erakuslea erabili behar da. Hortaz, *ni* izenordaina *hau* erakusleak ordezkaturiko du, eta *hi/zu* izenordaina *hori* erakusleak, aditza nagusiarekiko duen funtzio sintaktikoaren arabera deklinaturik.

(29) Zure lagun mina naizen honi ezin didazu horrelakorik esan

(30) Tolosarra zaren horrek euskaraz ez jakitea ere!

Dena den, izenordain hori agertu ager daiteke, baina ez izen ardatzaren kokagunean, aurrekari gisa baizik. Hala balitz, PEaren funtzioa aurrekari horren aposizioa izatea izango litzateke. Izen ardatzaren kokagunean, jakina, izenordain horri dagokion erakuslea agertuko litzateke. Hortaz, erakusleak izenordainaren anafora gisa funtzionaturiko luke.

(31) Hik, tolosarra haizen horrek, euskaraz ez jakitea ere!

Lehenago esan bezala, bai *-en* erlatiboa, bai 3. atalean aztergai izango den aditza jokaturagabedun PE arrunta, hizkuntza indoeuroparren erlatibakuntzan ez bezala, izen ardatzaren ezkerrean agertu ohi dira. Eta izen ardatzaren ezkerrean paraturako PE horietan zenbat eta osagai gehiago agertu, hainbat nekezago ulertuko da PEa, eta hainbat nekezago osatu ahal izango da PEa. Osagai ugari metatuz gero, hortik aterako den periphrasa gramatikala izango da (aipaturako arauak betetz gero, jakina), bai, baina, ulergaitza izanik, ez da onargarria izango, eta hori arazo da hizkuntza indoeuropar batean idatzitako testu bat euskaratzean. Hizkuntza indoeuroparretan, PEa izen ardatzaren ondokoa (eta ez aurrekoa) denez, aurrena, aipagai dugun izaki edo objektua jartzen dugu, eta, gero, haren ezaugarriak (PEak adierazitakoa, alegia). Euskaraz, ordea, izen ardatzaren ezkerrean paratzen den PE bat erabiltzen bada, aurrena norbaiten edo zerbaiten ezaugarri bat adierazten da, eta azkenean argitzen da norbait edo zerbait hori nor edo zer den. Hori mezua deskodifikatzeko oztopo izan daiteke euskaldunek, euskaraz ez ezik, erdaraz ere badakitelako, kasu askotan euskaraz baino hobeto. Horrexegatik izan ohi dira izen ardatzaren ezkerrean paraturako euskal PEak labur

samarrak, eta horrexegatik dago gero eta zabalduagoa PE aposatuaren⁵ erabilera. Eta, horren harira, orain funtsezko galdera bat: izen ardatzaren ezkerrean kokatutako euskal aditz jokatudun PE arruntek ulergarritasunaren onerako labur samarrak izan beharra euskararen gabeziatzat har daiteke ala egoera diglosikoan nagusi den espainiera edo frantsesarekin bat ez datorren ezaugarri soiltzat? Euskararen egoera soziolinguistikoa eta japonierarena erkatuz froga daitekeenez, badirudi bigarren hipotesia dela zuzena, Hiromi Yoshida euskalari japoniarrak dioenari erreparatuz gero.

Nik uste dut japonieraz, euskaraz baino gauza gehiago esan daitezkeela PE-etan. Euskaldunak elebidunak dira, euskaraz eta erdaraz ondo dakite, eta bi hizkuntza hauek egitura zeharo diferenteak daukate, eta zenbait euskaldunek (edo euskaldun askok) erdaraz ideiak adierazteko erraztasuna daukate edo beste modu batean esanda, ideiak euskaraz adierazterakoan ere erdarazko pentsamendua erabiltzeko joera daukate; horregatik, PE-etan gauza asko sartzen direnean ulertzeko zaila egiten zaiela iruditzen zait. Gu, berriz, ez gara elebidunak, eta dena japonieraz konpontzen dugu, eta PE-a izen ardatzaren ezkerrean egotea zeharo normala da guretzat eta beste modurik ez dugu ezagutzen, 14-15 urterekin ingeleseko erlatiboa ikasi arte; horregatik, guretzat PE-etan mezu asko sartuta ere, ondo ulertzen dugula pentsatzen dut. Bestalde, askotan konturatu izan naiz euskaraz PE-a erabili gabe esaten diren esaldi asko japonieraz PE-a erabiliz esan dezakegula. (Cid Abasolo 2011: 40-41)

Japonieraren egoera eta euskararena hain ezberdinak izaki, gaur egungo euskaran badago zerbait japonieraz gertatzen ez dena: auzokide dituen erdaren eraginez, III. araua (PEaren osagaiak aditz erlatiboaren ezkerrean ezartzea, alegia) hautsi egiten da euskara idatzian zein ahozkoan (ikus 2.5 atala), hurrengo hiru aldaerak horren erakusgarri direlarik.

- (32) ?Non dago goiz hartara arte barruak erretzen zizkion amorru hura gizon haren aurpegia oroitze hutsez? (Ibarzabal 2022: 66)
- (33) Non dago gizon haren aurpegia oroitze hutsez goiz hartara arte barruak erretzen zizkion amorru hura?
- (34) Non dago amorru hura, goiz hartara arte barruak erretzen zizkiona gizon haren aurpegia oroitze hutsez?

Bigarren aldaera egilearena da, eta gramatikala. Lehenengoa, ordea, egilearen aldaeraren gainetik bertsio argitaratuan gailendu zena da, eta agramatikala da. Kasu benetan bitxia: Ibarzabalek japoniarren antzera jokatu du (PEa luze samarra izan arren, egitura gramatikalari

---

⁵ Adibidez, *Mikelekin kantatzen duen gizon bat ezagutzen dut* esan edo idatzi beharrean, *Ezagutzen dut gizon bat, Mikelekin kantatzen duena*. Perpaus aposatua izen ardatzaren eskuinean paratzen da eta 2.5.1. atalean aztertuko da.

eutsi dio); bigarren aldaeraren egileak, ordea, espainieraren eraginez jokatu du, III. araua hautsiz. Dena den, III. arau horrek badu salbuespena, PEa aposatua izanik. Horrexegatik da hirugarren aldaera Ibarzabalena bezain onargarria eta gramatikala.

Esan beharra dago, bestalde, hiru aldaera horietako lehenengoaren egitura, ustez agramatikala izan arren, ohikoa dela (gero eta ohikoagoa, ausartuko nintzateke esaten) euskara idatzian zein ahozkoan. Hurrengo hiru adibideak euskara idatziari dagozkio (lehenengo biak literaturari; hirugarrena, kazetaritzari).

(35) ?Ez da hori eskabetxegiko jabeak kontatzen zizuen aria goizerdiko mokadutxoaren orduan?, galdetu dizu Fidelek (Lertxundi 2017: 39)

(36) ?Gogoan dut aita hil eta pare bat urtera hondartzan ikusi zintudan eguna toldo baten pean, eguzkitik babestuta (Lertxundi 2017: 46)

(37) ??‘Irati’ da azken astean gehien ikusi den filma Espainiako Prime Videon (Urkizu 2023: 36)

Eta hona hemen adibide bakoitzari dagokion egitura gramatikala:

(38) Ez da hori eskabetxegiko jabeak goizerdiko mokadutxoaren orduan kontatzen zizuen aria?, galdetu dizu Fidelek

(39) Gogoan dut aita hil eta pare bat urtera hondartzan toldo baten pean eguzkitik babestuta ikusi zintudan eguna

(40) ‘Irati’ da azken astean Espainiako Prime Videon gehien ikusi den filma

Zertan datza hiru adibideek partekatzen duten agramatikaltasuna? Izen ardatza eskuinean duen PE batean, perpaus horren osagai bat izen ardatzaren eskuinean agertzean. Egitura hori ez da zuzena gramatika arauemailearen arabera. 2.5 atalean esplikatuko denez, aditz erlatiboaren eskuinean PEko osagaiak agertzea izen ardatzik gabeko PEetan baino ez da gramatikala.

(41) ‘Irati’ filma da azken astean gehien ikusi dena Espainiako Prime Videon

Ibarzabal, Lertxundi eta Urkizuren adibideotan, izen ardatzaren atzean PEko osagai bat edo beste ageri dira, nahiz eta PEa izen ardatzik gabea ez izan. Lau adibideetan badago ezaugarri komun bat: osagai horiek pasarte baten bukaeran daude eta ez erdian, eta, agian, horrexek egiten ditu, gramatikal ez badira, zalantzazko bai, behintzat. Ibarzabal eta Lertxundiren adibideetan, akatsak-edo justifikatuagoa dirudi PEaren luzeragatik; Urkizurenean, ordea, ez.

2.2. Izen ardatzaren eskuinean kokatutako *-en* erlatiboaren egitura

Izen ardatzaren eskuinean ere ager daiteke *-en* erlatiboa, adjektiboen kokagunean, alegia. Izen ardatzak ez du kasu- edo postposizio-markarik. Hortaz, nola adierazten da aditz nagusiarekiko betetzen duen funtzioa? Aditz erlatiboari erantsitako *-en* atzizki menderagailuari atxikiz kasu- edo postposizio-marka hori. Egitura horrek tradizio luzea du literaturan, euskalki batean baino gehiagotan.

(42) Galileaco hiri Nazareth deitzen denera (Leizarraga 1571: Lk 1:26)

(43) Eta diotsa giçon escu eyhartua çuenari (Leizarraga 1571: Mk 3:3)

(44) Orrako lantegi gau ta egun eguzkia legeztutan dagozan orretan (Azkue 1968: 159)

Azkueren hurrengo adibidea oso interesgarria da PEaren egituraren aldetik.

(45) Nor eteda orra beera iatzi dan buru-murritu, zorroz jantziriko gizon itzal, zerbait esan nairik edo esaten, ezpanak alkar ioten darabilzan-ori? (Azkue 1968: 49)

Gizon itzal ori izen sintagma PE biren izen ardatza da: alde batetik, *zorroz jantziriko*, eta, bestetik, *zerbait esan nairik edo esaten, ezpanak alkar ioten darabilzan*. Biak izen ardatzaren ezkerrean azaldu balira, emaitza hori traketsa bezain ulertezina izango zatekeen. Horregatik, Azkuek zentzutasunez jokatu zuen, PE bat izen ardatzaren ezkerrean jarrita eta bestea izen ardatzaren eskuinean. Hona hemen kasu sintagma osoaren egitura:

[PE₁ + izena + adjektiboa + PE₂ + erakuslea + kasu absolutiboa]_{kasu sintagma}

Hala ere, Azkueren hautu sintaktikoak badu eragozpen bat: izen ardatzaren eta bere erakuslearen artean halako PE luzea, 9 hitzekoa, tartekatzea.

2.3. Izen edo determinatzaile sintagma erlatibatua PEaren barneko beste mendeko perpaus bati dagokionean

Izen edo determinatzaile sintagma erlatibatua PEaren barneko beste mendeko perpaus batekoa (perpaus osagarri batekoa, gehienetan) izan daiteke.

(46) Oso gogorra da egin behar dudala esan didazun lana

Adibide horretan, *esan didazun* aditza eta *lana* izen ardatza elkarren ondoan dauden arren, haien artean ez dago lotura sintaktikorik: izan ere, *lana, esan didazun* aditzaren mendeko perpaus osagarriko *egin behar dudala* aditz perifrasiaren objektua da.

Perpaus osagarriko objektua plurala bada, *-en* atxikitzen zaion aditzari absolutibo-pluralgile “faltsu” bat eransten zaio maiz. Garai ezberdinetako euskal literaturan badira

horrelako adibide ugari. Erabilera sarriarengatik eta egileen izen onagatik, zuzentzat jo behar da aditzaren objektu marka pluralizatze hori.⁶

- (47) Zelan [...] ipiñi neioz neure semearen emazte eta semetzat oraindiño nortzuk direan ez *dakidazan* ama-semeak? (Azkue 1968: 148)
- (48) Hutsaren truke emango zizkiola agindu *zizkionak* aukeratu baitzituen (Ormazabal 1994: 64)
- (49) Niretzat magia kontuak ez ziren oihartzun zahar indargabetuak baizik, Anne eta Belleren heriotza egunean betirako atzean uztea erabakita *nituenak* (Etxeberria 2007: 32)
- (50) Han joan da amaren aspirina, eta jan zituenik ere ez *zekizkien* beste zenbait jaki zati, denak kafesnean beratuak (Ibarzabal 2022: 30)
- (51) Ezagutzen dizkiot nik jakiterik nahi ez *lituzkeen* kontu batzuk ere (Lertxundi 2017: 106)

Bestalde, Euskaltzaindiaren esanetan (*EGLU-V*, 190, 191, 217), sintagma erlatibatua PEaren barneko beste mendeko perpaus batekoa (perpaus osagarria, gehien bat) denean eta PE aposatuetan (ikus 2.5.1 atala) baino ez da onartzekoa erakusle edo adberbio anaforiko eta kataforikoen erabilera.⁷ Honatx Euskaltzaindiaren irizpidea (*EGLU-V*, 191): “Oro har zenbat eta barnago sartuak baitira erresuntiboak perpaus erlatiboaren osagai batean, hainbat errazkiago onartzen ditugu”. Eta hona hemen ematen dituen adibideetako bat.

- (52) Haren aurrean egia esateko agindu zenigun gizona (*EGLU-V*, 191)

Bada, irizpide horri zuzenketa bat egin behar zaio: Euskaltzaindiak aipu horretan erresuntibotzat jotzen dituen horiek ez dira erresuntiboak,⁸ kataforikoak baizik. Nolanahi ere, egiaztatu dudanez, euskal literaturan eta itzulpengintzan aurki ditzakegu horrelako erakusle edo adberbio kataforikoak.

---

⁶ Harrigarria da egitura hori, kontuan harturik bi perpaus osagarri mendeko dituen aditzak ez duela absolutibo (hots, objektu) plural markarik onartzen (**Entzun ditut Koldo gaixorik dagoela eta ospitalera eraman behar dutela*).

⁷ Izen ardatza baino lehen ageri direnak kataforikoak dira. Izen ardatzaren ostean ageri direnak, ordea, anaforikoak. Kataforikoak zein anaforikoak izan, izen edo determinatzaile sintagma erlatibatua ordezkatzan dute eta kasu/postposizio erlatibatua dute beren gain.

⁸ Hots, anaforikoak; izan ere, gogora bedi ingelesezko *resumptive* eta espainierazko *reasuntivo* adjektiboak ‘berriz ere hartu’ esanahia duten *resume* eta *reasumir* aditzetatik eratorriak direla.

(53) Badago jendea geratzeko deitzen dizuna / eta badago bere geratzeko modua / telefonoz mintzatzea bera dena. / [...] / Edo markatzen hasi eta haren telefonoaren azken zenbakia jada inoiz gogoan ez duzuna (Cano 2023: 83)

(54) Berari buruz ezer egiaztatzerik ez dagoen izaki horietakoa zen Bartleby (Melville, Juan Garzia itz. 1991: 11)

Beste adibide interesgarri bat, non Anjel Lertxundik *bertatik* kataforikoaren bidez erlatibatzen baitu postposizio ablatiboa.

(55) Ez dakit nork esan zuen memoria dela bertatik bota ezin gaituzten paradisu bakarra (Lertxundi 2009: 83)

Adberbio kataforikorik ezean, aldiz, ez da hain erraza postposizio erlatibatua ablatiboa izan dela atzematea.

(56) ?Ez dakit nork esan zuen memoria dela bota ezin gaituzten paradisu bakarra

2.4. Erlatibakuntza ahalbidetzen edo errazten duten faktoreak

Aditz jokatudun PE arruntetan, kasu edo postposizio erlatibatua isildua denez, mezuaren hartzaileak kasu edo postposizio hori antzemateko modua duenean baino ez da zilegi erlatibakuntza. Ugari dira hori errazten duten faktore edo zantzuak:

2.4.1. Aditz morfologia

Aditzean dauden hiru kasu markak (absolutiboarena, ergatiboarena eta datiboarena) dira zantzu nagusia zein kasu edo postposizio erlatibatu den zehazteko, eta horrek honako ondorio hau dakar: hiru kasu gramatikalei dagozkien funtzio sintaktikoak (hau da, subjektu, objektu zuzen eta zehar-objektuarenak) izatea euskara idatzian eta ahozkoan gehien erlatibatzen direnak. Hurrengo adibideetan, hurrenenez hurren, subjektu iragangaitza, objektu zuzena, subjektu iragankorra, zehar objektua, eta, berriz ere, zehar-objektua.

(57) Etorri den igeltseroak horma egin du

(58) Igeltseroak atzo egin zuen horma erori egin da

(59) Horma egin zuen igeltseroa Mundakatik etorri da

(60) Gero beste mendi bat be badago, Oixa esaten eutsiena (Pagola 1984: 61)

(61) Begiratzen dizut, eta garai bateko nire aita imajinatzen saiatzen naiz. Nire ibilerak gustatzen ez zitzaizkion aita (Lertxundi 2011: 225)

Eta, hiruretarik, kasu absolutiboa da ohikoena.

2.4.2. *Izen edo determinatzaile sintagma erlatibatua aditz erlatiboaren argumentua izatea*⁹

Argumentuaren eta aditzaren lotura estuak kasu edo postposizio erlatibatua (eta ezabatua) interpretatzen laguntzen digu. Hona hemen zenbait adibide:

- (62) Igeltseroak atzo egin zuen horma erori egin da
- (63) Nik eroango audan lekutik osteratu orduko (Azkue 1968: 16)
- (64) Hori ez da helburu bat, baizik eta ondorio bat, egoerak eramaten gaituen ondorio bat¹⁰
- (65) Egia da, era berean, ohitzen ez zaren gauza bat dela¹¹
- (66) Uhinik heltzen ez den hilondartza (Izagirre 1989: 43)
- (67) Bizitzan ikasitakoek irakatsi didate —ezen ez txikitatik joaten nintzen maristen eskolako fraideek— garaian garaiko legearen argitan epaitzen direla erruak eta errugabetasunak (Lertxundi 2011: 19)
- (68) Tabernako telefonoa seinalatu dit Agustinek. Ez da tiroketa egunean deitu nizun telefono bera (Lertxundi 2011: 235)
- (69) Pasatzen zèn toki guzitan aspertua bukatzen zuen (Etxaide 1980 [1955]: 431)
- (70) Bila zebilen erantzuna jaso zuen nigandik (Lertxundi 2011: 26)
- (71) Horixe baita, elkarrizketariak mintzatzen ari garen gaia (Mitxelena: 1988: 665)
- (72) Ezetz esaterik ez zegoen kontu bat zen (Lertxundi 2008: 10)
- (73) Pilo bat disfrutatu dudan liburua¹²
- (74) Nik esango nuke *omen* erabiltzen dugula askotan erabat ziur gauden gauzak ekartzeko¹³
- (75) Komiki zati hura eginda zegoen paper mota berbera da hau. Igual-iguala (Zaldua: 2011: 38)
- (76) Bizi naizen herria ez dago hemendik urrun

Adibideotan nabarmena da kasu/postposizio erlatibatu (eta, aldi berean, ezabatu)aren eta aditz erlatiboaren arteko lotura. Hurrenez hurren: ZER-egin, NORA-eroan/eraman, ZERTARA-ohitu, NORAINO-heldu, NORA-joan, NONDIK-deitu, NONDIK-pasatu, NOREN-bila ibili, ZERTAZ-mintzatu, ZERTAZ-zerbait esan, ZERTAZ-disfrutatu, ZERTAZ-ziur egon, ZEREZ-zerbait egin, NON-bizi izan.

---

⁹ Argumentuaren definizioa: aditzak adierazten duen ekintzan izen sintagmek bete ditzaketen funtzioak (egilea, jasotzailea, onuraduna, gaia, hartzailea, kausa, tresna, etab.).

¹⁰ Garbiñe Aranburuk Euskadi Irratiko *Faktoria Albistegian* berari egindako elkarrizketan esandakoa (2018-02-07).

¹¹ Aitor Mendiluzek ETB1eko *Hitzetik hortzera* saioan esandakoa (2017-12-10).

¹² Maialen Chorrautek Euskadi Irratiko *Amets olinpikoa* saioan esandakoa (2019-08-20).

¹³ Larraitx Zubeldiak Euskadi Irratiko *Arratsaldekoa* saioan esandakoa (2013-02-15).

Lehenengo adibidean aditz morfologia ere gertatu da lagungarri. Hortaz, adibide horretan bi faktoreek erraztu dute erlatibakuntza.

Bigarren adibidean, determinatzaile sintagma erlatibatua aditz erlatiboaren argumentua izateaz gain, beste arrazoi batek ahalbidetu du erlatibakuntza: erlatibatutako postposizioa adlatiboa da, eta izen ardatzarena, ablatiboa. NORA-NONDIK edo NONDIK-NORA kontrasteari esker, aise antzeman daiteke zein postposizio erlatibatu den. Hala ikusten da ondoko adibide honetan ere:

- (77) Pintore batentzat latza da koadro bati alde egiten uztea; seme bati itzuliko ez den gerra batera joaten uztea bezain latza (Lertxundi 2012: 86)

Hor, edozein euskaldunek, aipatutako kontrasteari esker, erraz ulertuko du, modu kontziente edo inkontzientean ulertu ere, *itzuli* aditzaren subjektua ez dela *gerra bat*, *seme bat* baizik, eta PEan isildu den *gerra* determinatzaile sintagmak postposizio ablatiboa duela.

Bizi naizen herria ez dago hemendik urrun adibideari dagokionez, *herri* izenak lekuzko esangura nabarmena du. Horren harira, esan gabe doa postposizio inesiboa, baldin eta izen ardatzak lekuzko edo denborazko esanahi nabarmenik badu, kasu gramatikalak bezain erlatibagarria dela, eta, nire ustez, kasu datiboa baino sarriagotan erlatibatzen da.

Zilegi da kasu genitiboan edo postposizio leku-genitiboan dagoen izen edo determinatzaile sintagma erlatibatzea ere, batez ere pragmatika eta semantika lagun baditugu:

- (78) Izena ezin eman diadan gazte batek esan zidak (Izagirre 1991: 17)
(79) Ez hitzik eta ez bihotzik zuen eta izenik gehiago aipatuko ez zuen “harengandik” hurrean bizitzen jarriko zen (Garzia 1987)
(80) Gogoratu naiz aipatu zenidan istorio hartaz. Bai, hori bera, idazlearena, bukaera ezin gogoratuz ibili zinena (Apalategi 1997)
(81) Badago modurik askatasuna ospatzeko errudun zaren kargu batzuetatik in extremis atera zarenean [...] (Cano 2011: 311)
(82) Ravelek berak zuzendu zuen Txomin kide zen Bilboko Orkestra Sinfonikoa (Uribe 2016: 22)

Dena den, batzuetan, genitiboa erlatibatzeari muzin egin nahi bazaio, datiboa balia daiteke haren ordeaz, eta ez da harritzekoa, aintzat harturik datibo eta genitiboaren artean dagoen erlazio semantikoa.¹⁴

- (83) Izenik gogoratzen ez diodan libururen batean (Lertxundi 2011: 40)

---

¹⁴ Esaterako, jakina denez, *txakurra hil zait*-ek *nire txakurra hil da* esan nahi du.

Dena den, PE hori perpaus bakun bihurtzen badugu, agerian geratzen da *gogoratu* aditzaren eta kasu datiboaren arteko loturarik eza.

(84) *Ez diot liburu horri izenik gogoratzen

De Rijk (1972) eta Oyharçabalen (1987) ustez, postposizio erlatibagaitzenak edo erlatibaezinak genitibo posesibotik eratorritakoak dira: hurbiltze-adlatiboa (NORANTZ), muga-adlatiboa (NORAINO), soziatiboa (NOREKIN), motibatiboa (NORENGATIK), benefaktiboa (NORENTZAT), eta inesibo bizidun guztiak (NORENGANA, NORENGANDIK, etab.). Dena den, izen edo determinatzaile sintagma erlatibatua aditz erlatiboaren argumentu hurbila denean, ez dirudi arazo handirik dagoenik erlatibatzeko edota erlatiboa interpretatzeko. Hurrengo bost adibideetako lehenengo lauretan, postposizio soziatiboa erlatibatu da; bosgarrenean, kasu genitiboa + *kontra* postposizio beregaina; seigarrenean, zeina ahozko adibidea baita, postposizio adlatibo (edo muga-adlatibo) biziduna.

(85) [A]rtu emona daukagun andiki edo abadeen etxera (Moguel 1981 [ca. 1802]: 66)

(86) Gehientsuenak, guk tratabidea izan genuen ia guztiak, gure antzera joandakoak ziren (Mendiguren Elizegi 2008: 62)

(87) Aro horretan, hain hartu-emon intentsoa izan neban Lekeitio, Aulesti eta Mendexari (Amuriza 2009: 5)

(88) Ez nuen, ordea, adiskidetasun handiena nuen epaimahaikidearengana jo, prekauzioz, tratu gutxiago neukan beste batengana baizik (Zaldua 2012: 37)

(89) Laster ohartu nintzen “Zu” dela bestetasuna, beti ere iritsi ezin garen beste pertsona bat, nahiz eta oso hurbilekoa izan, nahiz eta munduko hurbilena izan, eta inoiz ezin zara berarengana guztiz iritsi¹⁵

Gaur egungo idazleen artean, badira (gutxi, baina badira) aurrejuzgurik ez dutenak postposizio ugari erlatibatzeko, eta badira kasu absolutibora, ergatibora eta beste ezer gutxitara mugatzen direnak (idazle gehienak, euskal hiztun xehe guztiak bezala). Kasu absolutiboa eta ergatiboa erlatibatzen direnean, bi faktorek errazten dute erlatibakuntza:

- aditz morfologiak (biak kasu gramatikalak baitira);
- subjektua eta osagai zuzena aditzaren argumentu izateak.

Baina segurura jotze horrek eragozten du aditz jokatudun PE arruntari atera dakioken potentzialitate guztia ateratzea.

---

¹⁵ Anjel Lertxundik ETB1eko *Sautrela* saioko 427. atalean egin zioten elkarriketan esandakoa (2015eko abendua).

2.4.3. *Izen ardatzaren eta kasu/postposizio erlatibatuaren arteko lotura semantikoa*

Izen ardatzak denbora edo lekua adierazten duenean, aipaturiko lotura semantikoa dela eta, mezuaren hartzailearentzat oso erraza izaten da antzematea inesiboa izan dela erlatibatutako postposizioa.

(90) Bizi naizen etxea oso zaharra da

(91) Zoragarriak izan ziren Bilbon bizi izan nintzen urteak

Hori dela eta, inesiboa kasu gramatikalak bezain erlatibagarria da (zehatzago hitz eginez, datiboa baino sarriagotan erlatibatzen da, lehenago adierazi bezala), hala euskara ahozkoan nola idatzian.

Bestalde, inesiboa erlatibatzen denean, badago *-eN*-en aldaera bat: *-eNEKO*.

(92) [I]ritsi zireneko egunaren biharamunetik bertatik (Garzia 1987)

(93) [I]a Vic-eko masia eder batean bizitzen ari zireneko puntura iristean (Garzia 1987)

Dena den, aldaera hori, onartua egon arren eta euskal literatura tradizioan agerturik ere, erredundantea da, zeren *-eNEKO*-ren ondoko izen ardatzaren esanahia lekuzkoa edo denborazkoa baita (aurreko bi adibideetan, hurrenez hurren, *eguna* eta *Vic-eko masia eder bat*). Hortaz, *iritsi ziren* eta *bizitzen ari ziren* jarrita, emaitzak ulergarriak ez ezik, gramatikalak ere badira.

2.4.4. *Kasu- edo postposizio-paralelismoa*

Izen edo determinatzaile sintagma erlatibatuak (zeina isildua baita) eta izen ardatzak kasu- edo postposizio-marka bera dutenean, kasu eta postposizio guztiak dira erlatibagarri.

(94) Oso interesgarria iruditzen zait normalean iristen ez garen horrengana iristeko aukera izaten dugula, proiektu berriak direla, sortzaile berriak direla... Alde horretatik, oso emankorra eta aberatsa da azoka¹⁶

(95) Kantatu ez duzun noren aurrean kantatu nahi zenuke bertso bat? (Erostarbe 2018: 34)

(96) Pernixiok ez zuen inoiz Lutzirenik aipatu, eta oraingoa ere bere golkorako gorde zuen, lehen maitasuna gorde zuen zelo berdinez (Garzia 1987)

(97) Akusatzen naiz heriotzeko orduan deabruak akusatuko nauen guztiaz (Agirre 1996: 77)

Aise uler daiteke arrazoiak: kasu edo postposizio erlatibatua isilduta badago ere, erraz jakiten da zein izan den, zeren aditz nagusiak izen ardatzari eskatutako bera baita eta kasu- edo postposizio-marka hori perpausean ageri baita.

---

¹⁶ Maia Muruagak esandakoa Gorka Erostarbek *Berrian* egindako elkarrizketan (2017-12-10).

Erlatibatze jakin batean zenbat eta faktore edo zantzu gehiago metatzen diren erlatibakuntza ahalbidetzen dutenak, orduan eta ulergarriagoa da emaitza, eta horri esker dira subjektua eta objektua maizen erlatibatzen diren funtzioak. Izan ere, ondoko adibidean, hiru faktore edo zantzu pilatu dira.

(98) Basurdea zen Mikelek atzo harrapatu zuen animalia

- Aditz morfologia: kasu absolutiboa erlatibatu da. Kasu gramatikala da, ergatiboa eta datiboa bezalaxe.
- *Animalia* determinatzaile sintagma erlatibatua aditz erlatiboaren argumentua da: gaia edo jasalea.
- Kasu-paralelismoa: izen ardatza eta izen edo determinatzaile sintagma erlatibatu isildua kasu berean daude, absolutiboan, alegia.

2.4.5. Erakusle eta adberbio kataforikoak

Kasu edo postposizio erlatibatua bere baitan biltzen duen erakusle edo adberbio kataforikorik baldin badago PEan, aise erlatiba daiteke edozein kasu edo postposizio, katafora horretan baitago adierazita funtzio erlatibatuaren marka. Hurrengo lau adibideetan, genitiboa, soziatiboa, ablatiboa eta, berriz ere, soziatiboa dira, hurrenez hurren, erlatibatutako kasu edo postposizioak, eta *haien*, *harekin*, *bertatik* eta *harekin* dira erabilitako erakusle edo adberbio kataforikoak.

(99) Haien falta hainbeste sumatzen duen eguzki izpiekin gogoratzeko modu bat izan da, tarte batez (Cano 2011: 111-112)

(100) Nola zintzilikatu horman artean bizirik zela sekula harekin begiradarik gurutzatu ez zenuen animalia baten burua? (Cano 2015: 136)

(101) Bertatik botako ez nauten egoitza seguru baten jabe egin nahi dut (Lertxundi 2012: 212)

(102) [A]stlehenean dena utziko zenukeela inoiz harekin fluxuak konpartitu zenituen eta orain hil hurren dagoen andre burusoildu baratxuri usainekoaren gurpildun aulkia bultzatzeko ospitaleko korridoreetan barna (Rodriguez 2017: 3)

Cano, Lertxundi eta Rodriguezen lau adibideok eta 2.3 ataleko Juan Garziarena eta Canorena aintzat hartzeko modukoak dira, idazle horien bikaintasun literario eta linguistikoagatik. Ez dakit, ordea, euskara idatzian maiz erabiltzen ote den erakusle edo adberbio kataforikoen bidezko estrategia hau ala adibide hauek agerpen isolatuak ote diren. Aditz jokatudun PE arrunta aposatua denean (ikus 2.5.1 atala), ordea, erakusle edo adberbio hori ez da kataforikoa, anaforikoa baizik, bestela esanda, erresuntiboa, hainbat hizkuntza

indoeuroparren ahozko hizkeran dauden parekoa. Niri iritziz, erakusle edo adberbio anaforikoen bidezko erlatibakuntza, eskuin adarkatze egitura duenez, sarriagotan erabiltzen da. Eta, hori gutxi balitz bezala, Euskaltzaindiaren oniritzia du.

2.5. Izen ardatzik gabeko aditz jokatudun PE arruntak

Izen ardatza diskurtsoan lehenago aipatua izan bada edo balio generikorik badu, isildu egin daiteke, eta aditz nagusiarekiko betetzen duen funtzioak eskatzen dion kasu- edo postposizio-marka aditz erlatiboari atxikitzen zaio.

(103) Atzo telebistan ikusi genuenak musika ederra zuen

Izen ardatzak atzizki txikigarri izanez gero, eta izen ardatza ezabatzen bada, txikigarria *-eN* menderagailuari atxikitzen zaio.

(104) Baina Zuren senarrak dituen informazio apurretatik datorkiontxoa zuzena bada [...]
(Lertxundi 2015: 214)

Izen ardatzik gabeko PE horietan, izen ardatzaren esanahia denez zantzu nagusietako bat zein kasu edo postposizio erlatibatu den antzemateko, kasu edo postposizio gutxi-gutxi dira erlatibagarri. Batez ere, kasu gramatikalak, aditz morfologiari esker, jakina.

(105) Nor da etorri dena?

(106) Nor da ikusi duguna?

(107) Nor da hori esan duena?

(108) Nor da hori esan diozuna?

Kasu gramatikalez harago, zailagoa dirudi erlatibatzeak. Esaterako, *nengoena* besterik gabe entzun edo irakurtzen badugu, zaila gertatuko zaigu hori ulertzea, hor ez baita erraza zein kasu edo postposizio erlatibatu den antzematea. Baina *nengoena* hori testuinguru jakin batean egonez gero, errazago interpreta daiteke. Ikus, bestela, honako adibide hau:

(109) Belen une hartan zegoen mundua eta ni nengoena bat eta bera balira bezala portatu nintzaion (Lertxundi 2015: 132)

Adibide honetan, izen ardatzik gabeko erlatiboa ulargarria da juntaduraren lehenengo kasu sintagmari esker: “Belen une hartan zegoen mundua”, zeina osatua baitago antzeko erlatiboarekin, izen ardatz berarekin eta aditz berarekin, nahiz eta pertsona ezberdina izan. Argi dago, beraz, postposizio inesiboa erlatibatu dela, aurreko erlatiboan bezalaxe.

Bestalde, badira izen ardatzik gabeko beste bi PE, denborazko zentzu bana dutenak:

(110) Bilbon bizi nintzenean, zoriontsua nintzen

(111) Bilbon bizi naizenetik, zoriontsua naiz

Mendeko perpaus bi horiek, izatez erlatiboak badira ere, perpaus denborazkotzat jotzen dira. Hala ere, postposizio inesiboa edo ablatiboa erlatibatzen den guztietan ez da derrigor denborazkotasunik adierazten. Izen ardatzik gabeko erlatiboa beste postposizio sintagma batekin (edo batzuekin) batera alborakuntzan edo juntaduran agertzeak edo PE aposatua izateak konturaraz gaitzake ez gaudela denborazko perpaus baten aurrean.

(112) [E]guneroko martxa ezin baitzen askatu debate politikotik, poliziaren jardunetatik, indarkeriarenetik, fronte kulturala deitzen genuenetik (Lertxundi 2011: 169)

(113) Horretxegatik kafe-puruak Atharratzeko Haritxabaleta “etxalte” ederrean utzi zituen, hots, Jaun Domenixeren sortetxean, beronen guraso zaharrak eta anaia primua bizi zirenean (Etxaide 1980 [1955])

Beste batzuetan, izen ardatza ez da ageri, baina bai aurrekari bat. Hizkuntza askotan aurki daitezke horrelako perpausak, *cleft sentences* deitzen zaie ingelesez, erlatibozko perifrasiak dira, atributuzkoak dira, eta aurrekaria azpimarratzeko balio dute, galdegaia baita.

(114) Tomas da, normalean behintzat, taberna ixteaz arduratzen dena (Lertxundi 2008: 44)

Hortaz, PE honek daukan funtzioa galdegaia aditzaren aurre-aurrean jartzearen parekoa da.

(115) Tomas arduratzen da, normalean behintzat, taberna ixteaz

Askotan, ordea, kasu- edo postposizio-marka aditz erlatiboari atxikitzen bazaio, ez da izen ardatza isildu delako edo aurrekari gisa ageri delako, baizik eta izen ardatzik ez dagoelako, PE generikoa baita.

(116) Lanik ez duenari lagundu behar zaio

Izan ere, izen ardatzik gabeko erlatibo hori honako hauen parekoa da esanahi generikoari dagokionez: *Lanik ez duen edonori*; *Lanik ez duten orori/guztiei*.

Izen ardatza ezabatzen denean eta PEan ere kasu sintagmak isildu direnean, testuinguruak soilik argitu dezakeen anbiguitasuna sor daiteke. Esaterako, *ekarri dion umea* determinatzaile sintagmak, testuinguruaren zehaztapenik gabe, hiru interpretazio izan ditzake: *ekarri* aditzaren subjektua izan daiteke *umea* (*umeak norbaiti zerbait ekarri*), objektu zuzena (*norbaitek norbaiti umea ekarri*), edo zehar-objektua (*norbaitek umeari zerbait ekarri*).

Izen ardatzik gabeko PEek badute ezaugarri bat izen ardatza duten PEek ez dutena: aditz erlatiboaren eskuinean agertu ahal izatea PEaren osagaiaren bat edo batzuk.

(117) *Etorri da iaz ezkondu zen laguna Parisen

(118) Etorri da iaz ezkondu zena Parisen

Bi adibide horietatik lehenengoa agramatikala da (2.1 atalean azaldutako arauetatik III.a hautsi da), izen ardatza ageri baita eta haren eskuinean kokatu baita PEaren osagai bat (*Parisen* postposizio sintagma). Bigarren adibidea, aldiz, PEaren osagai hori aditz erlatiboaren eskuinean agertu arren, gramatikala da, izen ardatza isildu baita.

Izen ardatza ageri denean, baldin eta PEaren barruan beste mendeko perpausik badago, mendeko perpaus horrek aditz erlatiboaren ezkerrean agertu behar du, ezker-adarkatze gisa. Izen ardatzik gabeko PEetan, ordea, beren mendeko perpausa(k) aditz erlatiboaren eskuinean ager daite(z)ke, eskuin-adarkatze gisa. Ikus ditzagun horrek dakartzan ondorioak.

Ezker-adarkatze egitura duten ondoko bi adibideak, gramatikalak izan arren, ulergaitzak gerta daitezke euskaldun askorentzat, eta, areago, ez dago euskaldunik ahoz horrelako egitura bat erabiltzeko gai denik:

(119) Baietz diruagatik esan dudala, euro triste batzuengatik prestatu naizela pentsatzen duena oker dago

(120) Baietz diruagatik esan dudala, euro triste batzuengatik prestatu naizela pentsatzen duen adiskidea oker dago

Ezker-adarkatze egitura duten bi adibide horiek entzunez gero, ulergarriagoak dira (eta ahoz sortzeko errazagoak) baldin eta perpaus nagusia hasieran kokatzen bada.

(121) Oker dago baietz diruagatik esan dudala, euro triste batzuengatik prestatu naizela pentsatzen duena

(122) Oker dago baietz diruagatik esan dudala, euro triste batzuengatik prestatu naizela pentsatzen duen adiskidea

Eskuin-adarkatze egitura erabiliko bagenu, ordea, ez litzateke hutsala izango PEak izen ardatza edukitzea edo ez edukitzea: lehenago azaldu bezala, izen ardatzik badu, emaitza agramatikala da, eta, izen ardatzik ez badu, gramatikala ez ezik, aurreko lau aldaerak baino askoz natural eta ulergarriagoa ere.

(123) *Pentsatzen duen adiskidea diruagatik esan dudala baietz, euro triste batzuengatik prestatu naizela, oker dago

(124) Pentsatzen duena diruagatik esan dudala baietz, euro triste batzuengatik prestatu naizela, oker dago (Lertxundi 2012: 149-150)

Eta Lertxundiren egitura sintaktiko hori ahoz zein idatziz aiseago sortuko litzateke eta entzunez zein irakurriz aiseago ulertuko litzateke perpaus nagusia hasieran kokatuz gero.

(125) Oker dago pentsatzen duena diruagatik esan dudala baietz, euro triste batzuengatik prestatu naizela

Bestalde, izen ardatzik gabeko PEak badu erabilera berezi bat: lehenaldiko *izan* edo *ukan* aditzaren bidez adierazten dugu aipatzen ari garen pertsona hila dela.

(126) Kozinera ekartzen zuen ama zenak (Pagola 1984: 31)

(127) Aita genuenak beti esaten zigun hori

Aurrena aipatutako *-eNEKO* aldaera ere maiz erabiltzen da izen ardatzik gabe.

(128) Gogoratzen al duzu Mundakan Mikelekin topatu ginenekoa?

Hor, denborazko esanahia duen izen ardatza ezabatu dugunez, *-eNEKO* agertzeak lagunduko digu ezabatutako izen ardatza *garaia*, *denbora* edo antzeko zerbait dela ohartzen eta, horri esker, galdera ulertzen.

2.5.1. PE aposatuak

PE aposatua izen ardatzik gabeko PE mota bat da. Izenak dioen bezala, aposizio funtzioa betetzen du, ez-murrizgarria da, eta kanpoko izen ardatzaren eskuinean agertzen da, zeinetik eten batekin (ahoz) edo koma batekin (idatziz) banandua den. Bai kanpoko ardatza bai aditz erlatiboak kasu bera dute, gehien-gehienetan kasu absolutiboa, subjektu edo objektu funtzioarekin.

(129) Etorri da lagun bat, iaz ezkondu zena Parisen

Badago ahozko euskaraz ohiko akats bat, erdarakada garbia dena eta gero eta hedatuagoa dagoena euskaldun gehienen artean, euskara dotorea eta etorri bikaina dutenak barne: erlatibo aposatuan *-eNA*-ren ordeztu *-eLA* esan edo idaztea, espainierazko izenordain erlatiboa eta konplementatzailea homonimoak baitira (*que*).

(130) *Ikusi dut pelikula bat, asko-asko gustatu zaidala

Zilegi bekit esatea akats hori “la birusa” izena jarri niola eta nire poema baten gai bihurtu nuela.¹⁷

PE aposatuek, hitz hurrenkerari dagokionez, malgutasun handiagoa dute izen ardatza eskuinean duten PEek baino, eta, ondorioz, horiek baino luzeagoak (aukeran, askoz

---

¹⁷ “Badago birusa bat / mundu zabalean hedatuko ez dena / zeren ez baititu / Euskal Herriatik haragoko mugak gaindituko. / Gure artean ari da zabaltzen, / gure izaera ari da suntsitzen, / gure enda ari da birrintzen / gazta edo ogia balitz bezala, / eta, halere, / inor ez da arriskuaz ohartu, / inor ez da asalatu. / Euskaldun batek, / ahoa irekitzen duen bakoitzean, / kutsatzen ditu ingurukoak / eta euskaltzainburuak ere ez du / gaitz horren kontrako txertorik sortu. / Badago birusa bat / dela oso larria” (Cid Abasolo 2020: 54).

luzeagoak) izan daitezke eta barruan mendeko perpaus bat edo gehiago onar dezakete mezuaren ulergarritasunari kalte egin gabe, hizkuntza indoeuroparretan gertatzen den bezala.

- (131) Ile nabar eta luzedun emakume txiki bat agertu da kanpoan, jaka berde motz bat daramana, eta lokatzez zikindutako takoi granate batzuk (Ibarzabal 2022: 62)
- (132) Oraintxe nahi luke norbaitek kristal lodizko botila batekin hautsiko balizkio sudurra eta hortzeria, zauriak, beltzune more eta berdeak, denborarekin horituko direnak, eta norbaitek sendatu nahiko dituenak, Anak sendatu nahiko dituenak (Ibarzabal 2022: 75-76)
- (133) “Osorik dago”, esan dio neba gazteak baieztapen trazako galdera batean, gauaren bakardadean pilatutako mila zalantza dauzkala iragarritz, oroitzen saiatu eta ametsen eran lurrundu daitezkeenak (Ibarzabal 2022: 101)
- (134) Izan ile-apaindegiak, izan taberna-zuloak, kale kantoiak, parke izkinak, edo Gloriara tarteka iristen diren hirietako trabestien begiradak, komunean makillatzen orduak ematen dituztenak (Ibarzabal 2022: 107)
- (135) Patxi agertu da segituan, emaztearen begi zurietan harrapatuta, eta tabernako zenbait bezero ere bai, sukalderaino sartu direnak alarauka, elkarri galdezka ea medikurik ba ote den haien artean, elkarren arropen begira sumatzeko ea medikurik baden haien artean (Ibarzabal 2022: 118)

PEa kanpoko izen ardatzaren eskuinean beharrean izen ardatzaren ezkerrean agerturik ere, emaitza gramatikala gertatuko zatekeen (PEaren egiturazko arauak betetzen dituelako), baina baita ulergaitza ere, are ulergaitzagoa zenbat eta luzeagoa izan perpaus erlatiboa.

- (136) Jaka berde motz bat eta lokatzez zikindutako takoi granate batzuk daramatzen ile nabar eta luzedun emakume txiki bat agertu da kanpoan
- (137) Oraintxe nahi luke norbaitek kristal lodizko botila batekin hautsiko balizkio sudurra eta hortzeria, zauriak, denborarekin horituko diren eta norbaitek sendatu nahiko dituen, Anak sendatu nahiko dituen beltzune more eta berdeak
- (138) “Osorik dago”, esan dio neba gazteak baieztapen trazako galdera batean, gauaren bakardadean pilatutako eta oroitzen saiatu eta ametsen eran lurrundu daitezkeen mila zalantza dauzkala iragarritz
- (139) Izan ile-apaindegiak, izan taberna-zuloak, kale kantoiak, parke izkinak, edo Gloriara tarteka iritsi eta komunean makillatzen orduak ematen dituzten hirietako trabestien begiradak
- (140) Patxi agertu da segituan, emaztearen begi zurietan harrapatuta, eta ea haien artean medikurik ba ote den elkarri galdezka, ea haien artean medikurik baden sumatzeko

elkarren arropi begira sumatzeko sukalderraino alarauka sartu diren zenbait bezero ere bai

Bost adibide-pare horietako lehendabizikoan, ulergarritasunari dagokionez, PE aposatuak bi abantaila ditu aposatua ez denarekin alderatuta:

- Kanpoko izen ardatza eta aditz nagusia (osagai oso garrantzitsuak, bistan da) hasieran ageri dira.
- Aditz erlatiboaren objektu luzea (*jaka berde motz bat eta lokatzez zikindutako takoi granate batzuk*), 10 hitzez osatua, erdibiturik ageri da: emendiozko juntaduraren lehenengo osagaia aditz erlatiboaren ezkerrean, eta bigarrena eskuinean.

PEaren luzeraz gain, badago beste arrazoi bat eskuin-adarkatzea erabiltzeko ezker-adarkatzearen ordeztu: sekuentzia denborala errespetatzea.

- (141) Plastiko beltzetatik hiru arratoi busti irten dira ihesean, atzera ere errekarara jaitsi direnak zubipetik (Ibarzabal 2022: 73)

Argi dago “hiru arratoiak plastiko beltzetatik irten dira” gertaera “atzera ere errekarara jaitsi dira” jazoera baino lehenagokoa dela, eta hori bete egin da ordena sintaktikoan. PEa ezkerrean agertu balitz, ordea, ordena sintaktikoa ez zatekeen bat etorriko sekuentzia denboralarekin. Emaizta gramatikalki (sintaktikoki) zuzena izango zatekeen, bai, baina ikuspuntu testualetik koherentzia irizpidea ez zatekeen beteko.

- (142) Atzera ere zubipetik errekarara jaitsi diren hiru arratoi busti irten dira ihesean plastiko beltzetatik

Hurrengo lau PE aposatuak bereziki interesgarriak dira, ahozko euskararenak direlako eta lauretan erresuntiboaren erabilerak erlatibakuntza erraztu duelako.

- (143) [M]utikotxo bat, zortzi urtekoa, bere aita marokarra zena¹⁸

- (144) Baduzue ekitaldiren bat dagoeneko fitxatuta zeuen agenda horretan, inolaz ere galduko ez duzuen [...], zuen ekitaldi kutunen bat eta bai ala bai horra joan behar duzuen?¹⁹

- (145) (Jaso dituzuen enkarrien artean) zuek baduzue kutunen bat bereziki asko gustatu zaizuen eta horretaz harro zaudetena?²⁰

---

¹⁸ Jagoba Zallo sendagileak Euskadi Irratiko *Faktoria* saioan esandakoa, 2012-12-18.

¹⁹ Gorka Otaegi esataria, Euskadi Irratia, *Faktoria* saioa, 2017-08-18.

²⁰ Gorka Otaegi esataria, Euskadi Irratia, *Faktoria* saioa, 2017-08-25.

- (146) Batetikan poza, bestetikan tristura haundia, amets zoragarri bat izan zalako neretzako egi bihurtu dena baina prezio haundia ordaindu behar izan dana honengatikan²¹

Lehenengo adibidean, *bere* erakusle posesiboa da erresuntiboa; bigarrenean, *horra* adberbio erakuslea; hirugarrenean, *horretaz* izenordain erakuslea; laugarrenean, *honengatikan* izenordain erakuslea. Erresuntibo horiei esker, aise ulertuko ditu edozein euskaldunek hurrenez hurren genitibo posesiboa, adlatiboa, instrumentala eta motibatiboa erlatibatu direneko adibide horiek.

Ahozko adibide horietako PEak aposatuak izanik kanpoko izen ardatza PEa baino lehenago agertzeak erraztu egiten du erlatibakuntza; izan ere, erakusle edo adberbio anaforikoak (erresuntiboak) erabiltzea²² estrategia eraginkorragoa baita erakusle edo adberbio kataforikoak erabiltzea²³ baino.

Erakusle anaforiko horiek gabe ere, lau adibideak ulergarriak izango ziratekeen, lehenengoa semantikari esker (*aita* hitzaren esanahiari esker), eta gainerakoak erlatibatutako kasu edo postposizioa argumentala izateari esker.

- (147) ?[M]mutikotxo bat, zortzi urtekoa, aita marokarra zena

---

²¹ Getariako alkate ohi Mariano Kamiok 2011ko ekainean ETBri egindako adierazpen batzuetatik ateratakoa.

²² Euskal PE aposatueta eta hainbat hizkuntza indoeuroparretan gertatzen den legez.

²³ [Zilegi izan bekit oin-ohar honetan eranstea SEGek ikusgai egoteari utzi ondoren topatu nuen adibide hau, Jone Amonarriz eta Kike Amonarrizen arteko solas batetik ateratakoa. Jone Amonarrizen hitzak dira: *Zu neretako zea [...] pertsona bat alboan euki detena jaio naizenetik eta oso zorioneko sentitzen naizena hortaz* (Ataria webguneko audioa; Tolosaldeko Ataria 2024). Webgunearen transkripzioan linguistikoki aldaturik ageri dira haren hitzak: *Niretzat [...] jaio nintzenetik beti alboan izan dudana pertsona bat zara, eta oso zorioneko sentitzen naiz*. Bada, haren ahozko adierazpidea txit interesgarria da, are interesgarriagoa kontuan hartuta berak erabilitako erlatiboak perpaus bat duela ardatz (euskaldun gutxiak euskara idatzian zein ahozkoan izango luketen ausardia!) eta erlatibatutako funtzioa motibatiboa dela: *hortaz* ondoriozko lokailuak laguntzen du argitzen funtzio motibatiboa erlatibatu dela, nahiz eta, lokailu hori gabe ere, emaitza nahiko ulergarria den (?*Zu neretako zea [...] pertsona bat alboan euki detena jaio naizenetik eta oso zorioneko sentitzen naizena*). Webgunean idatziz argitaratutako bertsioa, ordea, sintaktikoki eskasa da: erlatiboaren ordeztasuna erabili da eta motibotasuna ez dago linguistikoki adierazita (irakurlearen esku uzten da bi perpaus juntatuaren arteko lotura semantikoa). Bestalde, oso adierazgarria da Jone Amonarrizen ahozko jardunaren perpaus aposatu gramatikala (*alboan euki detena jaio naizenetik*) webgunearen editoreak aurreiritzi linguistikoengatik baztertu eta haren ordeztasuna erabili izana *jaio nintzenetik beti alboan izan dudana* PE arrunta, Jone Amonarrizek esan gabeko *pertsona bat* kasu sintagma hutsala izen ardatz gisa erantsita.]

- (148) ?Baduzue ekitaldiren bat dagoeneko fitxatuta zeuen agenda horretan, inolaz ere galduko ez duzuen [...], zuen ekitaldi kutunen bat eta bai ala bai joan behar duzuen?
- (149) ?(Jaso dituzuen enkarguen artean) zuek baduzue kutunen bat bereziki asko gustatu zaizuen eta harro zaudetena?
- (150) ?Batetikan poza, bestetikan tristura haundia, amets zoragarri bat izan zalako neretzako egi bihurtu dena baina prezio haundia ordaindu behar izan dana

Ezkerretik txertatzen diren aditz jokatudun PE arruntek adinako erlatibatze-gaitasuna dute PE aposatuek ere. Izen ardatza aditz erlatibotik urrun samar gera daiteke, baina aise antzematen da lotura, aditz erlatiboaren *-en* atzizki menderagailuari izen ardatzak duen kasu-edo postposizio-marka bera erantsi zaiolako.

- (151) Nik ba zeukeat anai bat apaiza dana (Arratibel 1980: 35)
- (152) [B]aserri bat, aita ta alaba bizi zirana (Arratibel 1980: 66)
- (153) Guk [...] mutil on bat idoro nahi genikek, buru koloka hori pittin bat tinkatuko liokeena (Etxaide 1980 [1955]: 106)
- (154) Garaitsu hartan bazen beste programa bat tertuliakide joaten nintzena (Aristi 2011)
- (155) Ikusten nuen bazela mundu bat ni parte ez nintzena eta parte izan nahi ez nuena²⁴

Lehenengo adibidean absolutiboa da kasu erlatibatua; bigarrenean, inesiboa da postposizio erlatibatua; hirugarrenean, ergatiboa da kasu erlatibatua; laugarrenean, adlatiboa da postposizio erlatibatua; azkenekoan, genitiboa da kasu erlatibatua (*mundu baten parte*).

Bost adibideotan izen ardatza kasu absolutiboan dago, eta halaxe izan ohi da PE aposatueta. Ergatiboa, datiboa, inesiboa, etab. inoiz gutxitan aurkituko ditugu, eta ez da harritzekoa; izan ere, halakoetan euskal hiztuna aiko-maiko ibiliko litzateke *-en* atzizki menderagailuari kasu absolutiboa jarri (izen ardatzaren kasu edo postposizioa zeinahi izanik ere) edo izen ardatzaren kasu/postposizio bera jarri, komunztadurari eutsiz.

- (156) Ikuskizun lazgarri batez jabetu ziren, zeharo asaldagarri egin zitzaizenaz
- (157) Ikuskizun lazgarri batetaz jabetu ziren, zeharo asaldagarri egin zitzaiena (Iturralde 1985: 28)

Laburbilduz, kanpoko izen ardatzaren eskuinean txertatutako PE aposatuak abantaila handi bat du izen ardatzaren ezkerrean txertatutakoarekin alderatuta: luzea edo askoz luzeagoa izan daitekeela. Eta, aitzitik, izen ardatzaren ezkerrean txertatutako *-en* PEak abantaila handi bat du kanpoko izen ardatzaren eskuinean txertatutako PE aposatuarekin alderatuta: izen ardatzak

²⁴ Miren Artetxeren hitzak, *Kontrako ezarritik* (Alberdi 2019) liburutik ateratakoak.

ez duela murriztapenik aditz nagusiarekiko betetzen duen funtzio sintaktikoari dagokionez, eta, hortaz, har dezakeen kasu- edo postposizio-markari dagokionez. PE aposatuaren ezkerrean ageri den kanpoko izen ardatza, ordea, salbuespenak salbuespen, kasu absolutibora mugaturik dago, subjektu edo objektu zuzen funtzioa hartuta.

Adibideetan ikusi bezala, PE aposatu gehienetan kanpoko izen ardatzak *bat* determinatzailea du. Dena den, beste aukera batzuk ere badaude:

- Izen ardatzak zenbatzaile mugagabe bat izatea, hala nola *asko*, *zenbait*, edo zenbaki bat.

(158) Bizi naizen auzoan badira zenbait denda ixtekotan daudenak

- Izen ardatza pluralean egotea, baina zentzu mugagabea edukita.

(159) Hitz samurrak esaten dizkio, errukia bilatzen dutenak (Lertxundi 2008: 23)

- Izen ardatza singularrean egotea, baina erreferentzia bakarrekia izanda, hala nola hurrengo adibideko “bekatu jatorrizkoa”.

(160) Sacramentu onen bidez barcatu cizun becatu jatorrizco, edo originala, guzioc arequin jayotzen guerana (Agirre 1850: I, 193)

Euskaltzaindiak (*EGLU-V*, 217) adibide hori ematen du frogatzeko PE aposatuetan zilegi dela erakusle edo adberbio erresuntiboak erabiltzea isildutako kasu edo postposizio sintagmaren ordezkotako gisa.

- Izen ardatza partitiboan egotea:

(161) Bazen egunik bi litro edaten genituenik

Perpaus nagusia ezezkia bada, usu erabiltzen da PE aposatua.

(162) Ez dun gizonik geratu lurrean gurekin ezkondu daitekeenik (Agirre 1996: 117)

Azkenik, kanpoko izen ardatza ezabatuz gero, PE generikoa sortzen zaigu.

(163) Ez dun geratu lurrean gurekin ezkon daitekeenik

3. Aditz jokatu gabedun erlatibo arrunta

6. eta 7. ataletan ikusiko dugun bezala, baliteke aditza jokatu gabea izatea bai korrelazioz moldatutako erlatiboetan (*Non fida, han gal*), bai aurrekaririk gabeko galde-ordaina duten erlatiboetan (*Gaur ez daukazu nori adarra jo*). Baina badira beste erlatibo batzuk ere aditz jokatu gabea dutenak eta, beren erabilera sarriagatik, “aditz jokatu gabedun erlatibo arruntak”

deitzen direnak. Erlatibo mota honek, aditz jokatudunek bezalaxe, ez du ezinbestean balio murrizgarriarik. Izan ere, besteak beste, izen berezia izan daiteke izen ardatz.

3.1. Aditz jokatugabea duten PE motak

3.1.1. Izen ardatzaren ezkerretik txertatutako aditz jokatugabedun erlatibo arrunta

3.1.1.1 Lehenaldiko erlatibo baiezkotak

Aditz nagusiarekiko aurretiazkotasuna adierazten du erlatibo honek, eta, gehienetan, baiezko perpausa da. Aldakortasuna dago mota honetan:

- Mendealeko eta erdialdeko euskalkietan, partizipio adberbialaren (-ta, -(r)ik, -(r)ika) gehi -KO atzizki eratorlearen bidez (-tako, -(r)iko, -(r)ikako) osatzen da erlatibo mota hau. Aditz laguntzailerik ezean, beharrezkoa da aditz erlatiboaren eta izen ardatzaren arteko loturari eustea. Nola? - KO atzizkia erantsiz. Jakina denez, izenlagunak osatzeko balio du, batez ere, atzizki horrek. Esan gabe doa -ta -da bihurtzen dela baldin eta partizipio burutua -n kontsonante ahostunarekin bukatzen bada (*emandako, joandako, jandako*). Bestalde, partizipio burutua bokalez bukatzen bada eta -iko eta -ikako alomorfo erlatiboak erabiltzen badira, kontsonante dardarkari bakuna tartekatu behar da bien artean (*etorririko, etorririkako*).

(164) Zuk egin gabe utzitako lana

(165) Zuk egindako lana

(166) Zuk eginikako lana

(167) Zuk egin gabe utzirikako lana

(168) Zuk eginiko lana

(169) Zuk egin gabe utziriko lana

- Ekialdeko euskalkietan, ordea, partizipio burutuaren bidez osatzen da erlatibo mota hau, -KO atzizki eratorlerik gabe.

(170) Zuk egin lana

Bestalde, izen bera laguntzen duten bi PE edo gehiago junta edo meta daitezke. Biak izan daitezke jokatugabeak, biak jokatuak, edo bata jokatugabea eta bestea jokatuak.

Erlatibo mota hau zuzen erabiltzeko bete beharreko arauak gorago 2.1 atalean adierazitakoen antzekoak dira. Demagun bi perpaus ditugula, erreferentzia bereko izen edo determinatzaile sintagma bat dutenak:

(171) Atzo telebistan filma ikusi genuen

(172) Filmak musika ederra zuen

Lehenengo perpausa PE bihur dezakegu, eta bigarrena perpaus nagusi, honako arau hauek beteta:

I. PEan ez da izen edo determinatzaile sintagma erreferentziakidea ageri. Isildu, ezabatu egiten da izen edo determinatzaile sintagma erlatibatua: hortaz, *isil(p)ekoa* deitu ahal diogu. Ondorioz, ezabatutako izen edo determinatzaile sintagmaren kasu- edo postposizio-marka ere isildua da, ez da ageri, eta hortik dator euskal erlatibo honek daukan “arazoa”, zeren kasu- edo postposizio-marka ez agertze horrek zaildu egiten baitu honako edo horrako kasu edo postposizioaren erlatibagarritasuna. Aditz morfologiaren laguntzarik ezean, aditz jokatudun perpaus arruntak baino erlatibatzeko gaitasun txikiagoa du aditz jokatugabedun erlatibo arruntak, jakina. Bestalde, PEaren izen ardatzak, zeina bere kokaguneagatik PEarekiko *ondokoa* dei dezakegun, ordea, edozein funtzio sintaktiko bete dezake perpaus nagusian: ez du murriztapenik kasu- edo postposizio-markari dagokionez, zeren marka hori, funtzio erlatibatuarena ez bezala, agerikoa baita, ez da isilpekoa.

II. Mendeko aditzaren eta izen ardatzaren artean ezin da beste izenik tartekatu, non izen ardatzaren izenlagun edo zenbatzaileraren bat ez den.

III. PEaren gainerako osagaiak (*atzo, telebistan*) aditz erlatiboaren ezkerrean ezartzen dira. Haien hurrenkera libre samarra da (*atzo telebistan, telebistan atzo*).

IV. Aditz erlatiboari dagokionez, honela dago osaturik: partizipio burutua + *-TA/-IKA/-IK* morfema + *-KO* atzizki eratorlea. Esan bezala, Ekialdeko euskalkietan, ordea, partizipio burutuari ez zaio deus atxikitzen.

V. Perpaus nagusiak ez du batere aldaketarik. PEaren izen ardatzak aditz nagusiarekiko betetzen duen funtzioaren araberrako kasu- edo postposizio-marka du.

Aipatutako arauok betez gero, honako hurrenkera hauek aterako zaizkigu, zein baino zein zuzenagoak:

(173) Atzo telebistan ikusitako / ikusiriko / ikusirikako / ikusi filmak musika ederra zuen

(174) Telebistan atzo ikusitako / ikusiriko / ikusirikako / ikusi filmak musika ederra zuen

(175) Musika ederra zuen atzo telebistan ikusitako / ikusiriko / ikusirikako / ikusi filmak

(176) Musika ederra zuen telebistan atzo ikusitako / ikusiriko / ikusirikako / ikusi filmak

Lehenengo bietan, PEa perpaus nagusiaren ezkerrean ageri da. Hirugarrenean eta laugarrenean, ordea, honako egitura hau erabili da: perpaus nagusia (PEaren izen ardatza izan ezik) + PE + PEaren izen ardatza.

Arau horietako bat edo beste bete ezean, perpaus okerrak sortuko dira edo, bestela, zuzenak izan arren esanahi aldaketa dakartenak:

I. araua bete ezean:

(177) *Atzo telebistan filma ikusitako / ikusiriko / ikusirikako / ikusi filmak musika ederra zuen

II. araua bete ezean:

(178) *Atzo ikusitako / ikusiriko / ikusirikako / ikusi telebistan filmak musika ederra zuen

Perpaus hau ez da gramatikala baldin eta *filmak* PEaren izen ardatza bada eta *telebistan* PEaren osagaietako bat. Gramatikala (sintaktikoki ongi osatua) izango litzateke, ordea, *telebistan* izen ardatza izango balitz, baina, kasu horretan, emaitzak esangura zentzugabea izango luke ('atzo telebista bat ikusi genuen eta, telebista horretan, filmak musika ederra zuen').

III. araua bete ezean:

(179) *Atzo ikusitako / ikusiriko / ikusirikako / ikusi filmak telebistan musika ederra zuen

Perpaus hau ez da gramatikala baldin eta *telebistan* PEaren osagaietako bat bada. Gramatikala (sintaktikoki ongi osatua) izango litzateke, ordea, perpaus nagusiaren osagaietako bat balitz, baina, kasu horretan, emaitzak esangura zentzugabea izango luke ('atzo film bat ikusi genuen eta telebistan musika ederra zuen').

V. araua bete ezean:

(180) *Atzo telebistan ikusitako filma musika ederra zuen

Aditz erlatiboan, jokatugabea izaki, absolutibo, ergatibo eta datibo markarik ez dagoenez, subjektua edo objektua (zuzena zein zeharkakoa) zein den jakiteko ondoko zantzueta bat egon daiteke:

- subjektu edo objektu hori isilpekoa ez izatea (ondoko adibidean, subjektua):

(181) Guk atzo telebistan ikusitako filmak musika ederra zuen

- testuinguru linguistikoa eta ez-linguistikoa.

Nolakoa da mota honen erlatibagarritasuna? Aditz jokatudun PE arruntena baino murriztagoa: izan ere, aditz morfologia zein kasu erlatibatu den antzemateko zantzua da kasu horietako bat erlatibatu denean. Beraz, hemen aditz morfologia lagungarri ez zaigunez, beste arrasto batzuek ahalbidetzen dute kasu/postposizio erlatibatua (eta ezabatua) antzematea.

Zeintzuk dira PE hauetan zantzu edo faktore horiek?

a) **Izen edo determinatzaile sintagma erlatibatua aditz erlatiboaren argumentua izatea**, baldin eta kasu/postposizio erlatibatua bakuna (ez eratorria) bada. Argumentuaren eta aditzaren lotura estuak laguntzen digu kasu/postposizio erlatibatua (eta ezabatua) antzematen. PE honetako argumentu erlatibagarrienak subjektua (kasu absolutiboan edo ergatiboan), objektu zuzena (kasu absolutiboan) eta zehar-objektua (kasu datiboan) dira.

Aditz jokatudun PEetan gertatzen den legez, mota honekin maizen erlatibatzen den kasua absolutiboa da, hurrengo bi adibideetako lehendabizikoan subjektu gisa eta bigarrenean objektu zuzen gisa.

(182) Bilbotik etorritako lagunak herriko hotelean egingo du lo

(183) Lapikoan sartuko dut zuk harrapatutako erbia

Kasu ergatiboa absolutiboa bezain erlatibagarria da, baina ez da hain sarritan erlatibatzen. Ez da, beraz, erlatibagarritasun kontua, maiztasun kontu soilak baizik.

(184) [H]abia utzitako hegaztien antzera (Sarrionandia 1984: 3)

(185) Lurrari zerua edegiriko kurutze agurgarriaren irudia (Azkue 1968: 49)

(186) Afrika, Asia eta Europa menperatutako nire soldaduei Errezilko ordekan bataila irabazitako mendi-mutil kantaurretarrak (Iztueta 1995: 61)

Kasu datiboa ere erlatibagarria da, baina ez absolutiboa eta ergatiboa bezain sarri.

(187) Lepoan labaina sarturiko urde bat zirudien (Atxaga 1985: 103)

(188) Kasu egin zion ilea urdintzen hasitako gizonak (Alberdi 2013: 74)

(189) Absolbitu egin dituzte Aznar hiltzen saiatzea egotzitako lau lagunak (Unanue 2016)

Postposizio inesiboa ere bada erlatibagarria, zeren argumentala izan baitaiteke.

(190) Hura egondako tokiak ezagutu nahi nituen (Uribe 2008: 105)

b) **Izen ardatzaren eta kasu/postposizio erlatibatuaren arteko lotura semantikoa.**

Aurreko adibidean, postposizio inesiboa *egon* aditzaren argumentua izatea ez da izan erlatibakuntza ahalbidetu duen faktore bakarra: izen ardatzaren lekuzko esangura ere izan da lagungarri. Dena den, bigarren faktore hori aski izango zatekeen lehenengoa gabe: izen ardatzak lekua edo denbora adierazten duenean, postposizio erlatibatuaren (inesiboaren) eta izen ardatzaren arteko lotura semantikoa dela eta, mezuaren hartzailearentzat oso erraza da entzundakoa/irakurritakoa ulertzea. Hurrengo bi adibideetan, kasu sintagma ez da argumentua, adjuntua baizik (*herrian kantatu*, *egunetan atxiloturik egon*).

(191) Mila aldiz debalde kantatutako herri batetik deitu zidaten behin²⁵

(192) Atxiloturik egondako egunekin akordatu zen (Olasagarre 2004: 176)

Postposizio ablatiboa eta adlatiboa ere erlatibagarriak dira baldin eta, izen ardatzak lekuzko esanahia izateaz gain, mugimendu ablatibo eta adlatiboaren arteko kontrasterik badago, esan nahi baita, postposizio ablatiboa erlatibagarria da baldin eta izen ardatzak postposizio adlatiboa badu (-tik etorri vs -ra joan), eta postposizio adlatiboa erlatibagarria da baldin eta izen ardatzak postposizio ablatiboa badu (-ra joan vs -tik itzuli).

(193) Orregatik-edo, berealaxe joan omen ziran etorritako tokira (Lertxundi, J. M. 1991: 23)

(194) Horregatik-edo, berehalaxe itzuli omen ziren joandako tokitik

c) Bat etortzea funtzio erlatibatua eta izen ardatzak aditz nagusiarekiko duena.²⁶

(195) Gu sortu ginen enbor beretik sortuko dira besteak (Lete 1974)

(196) Etorri zirikitu berberetik atera omen ziren (Alonso 1995: 8)

3.1.1.2 Lehenaldiko erlatibo ezezkoak

[Partizipio burutua + *GABE* postposizio beregaina + *-KO* atzizki eratorlea] egitura du erlatibo mota honek. Ezezkoa izanik, badirudi emaitza ez dela onargarria *-TAKO* edo *-DAKO*, *Ø*, *-(R)IKO* edo *-(R)IKAKO* erabiliz gero.

(197) *Itsasotik ez itzulitako arrantzaleak

Haren ordeztu, honako hau esan behar dugu:

(198) Itsasotik itzuli gabeko arrantzaleak

Beraz, esan liteke *-tako -dako / Ø /-(r)iko -(r)ikako* erlatiboa eta *gabeko* erlatiboa banaketa osagaian²⁷ daudela: bata lehenaldiko perpaus baieztakoetarako, bestea ezeztakoetarako. Hortaz, *GABE* postposizio beregaina agertzea edo ez agertzea da egiturazko ezberdintasun bakarra. Dena den, badirudi erlatiboa adjektibo izaeratik gertu-gertu dagoenean onargarria dela partizipio burutu hutsa ezezkoan, hala nola *aditz ez jokaturia*, zeina *aditz jokaturigabearen* baliokidea baita. Adjektibotik gertu egotea batzuetan hain da nabarmena, non egitura hori hiztegiaren lexikalizatuta azaltzen den beste hizkuntza baten adjektibo baten baliokide gisa.

²⁵ Onintza Enbeitaren hitzak, *Kontrako eztarritik* (Alberdi 2019) liburutik ateratakoak.

²⁶ Gogora bedi kasu-edo postposizio-paralelismoa deitzen zaiola horri.

²⁷ Bi elementu (adibidez, bi alomorfo) banaketa osagaian egoteak esan nahi du inoiz ezin direla testuinguru berberetan agertu.

Esaterako, *ez etorria Elhuyar* hiztegian ageri da, espainierazko *ausente* hitza euskaraz adierazteko.

Aditz jokatugabedun lehenaldiko erlatibo ezezkoaren erlatibatze gaitasuna baiezkoarena bezalakoa da: kasu absolutiboa da errazen erlatibatzen dena, baina ergatiboa eta lekuzko zein denborazko inesiboa ere badira erlatibagarriak.

- (199) Spinozak uste du Adan, hasieran, memelo samarra izango zela, egundo kantatu gabeko kantante antzo (Zapiain 2002)
- (200) Ederra da inoiz izan gabeko leku batera iristea (Zabala 2006: 360)
- (201) Ezaguna da auzotarretako askok borrokaldi eta lo egin gabeko gau asko igaro behar izan dituztela (Larrañaga Aizpurua 2014)

Bestalde, euskalki mailako aldakortasunari dagokionez, ez dugu ahaztu behar bizkaieraz ez dela *gabeko* erabiltzen, baizik *bako* eta *bariko* (hots, *barik* + *-ko*).

- (202) Egazti batek Erreginak aditu bako berbatxu batzuk esan ebazan

Esan gabe doa batuaz erabil daitezkeela bizkaierazkoak ere.

- (203) Harritu zuen, amaren gelan, ustez inoiz inora bidaiatu bariko emakume haren gelan bi maleta aurkitzeak (Olasagarre 2004: 149)

3.1.2. *Izen ardatzaren eskuinetik txertatutako aditz jokatugabedun erlatiboa*

Aditz jokatugabedun erlatibo baiezkoek zein ezezkoek normalean izen ardatzaren ezkerretik txertatzen dira, baina, *-en* erlatiboarekin gertatzen den bezalaxe, eskuinetik ere txerta daitezke. Hala denean, izen ardatzak ez du hondarkirik. Izan ere, hondarkia sintagmaren amaieran erlatiboaren ondoren agertzen baita.

- (204) Nik deseginen dut tenple eskuz egin haur (Leizarraga 1571: Mk 14:58)
- (205) Jesu-Cristo gueure jaun gurutzian josijari (Santa Teresa 1816)
- (206) [U]harteko baso sasiz betean barrena (Cano 1997: 27)
- (207) Aitonaren esku ogi-ardoz bustiak (Arrieta 1985 [1979]: 51)
- (208) Berehala lau erabakitzailleek plaza guztiarekin batean eman omen zioten apustua irabazitzat, legez eta bidez, Ataungo Amilletako mutil hemezortzi urte bete gabekoari (Iztueta 1995: 31)
- (209) Laster ezagutuko duzu gizon eder, jakintsu, munduan zehar ibilitako bat
- (210) Hispano-Olivetti lasto orratzez zikindurikoan (Cano 1997: 49)

Hirugarren eta laugarren adibidean, izen ardatzaren ezkerrean izenlagun bat (*uharteko*, *aitonaren*) agertzeak eragin du erlatiboa eskuinera mugitzea. Izan ere, PEa ezkerrean azalduz

gero (“sasiz betetako uharteko basoan barrena”, “ogi ardoz bustitako aitonaren eskuak”), zalantzan-edo genbilzke izen ardatza zein den asmatu guran, zeren aditz erlatiboaren eta izen ardatzaren artean izen bat tartekatu baita (aipatutako *uharteko* eta *aitonaren* horiek), izen ardatzat interpreta litekeena.

Bosgarren adibidean, izenaren ezkerrean osagai gehiegi (*Ataungo Amilletako* izenlaguna, zeinaren barruan *Ataungo* izenlaguna dagoen, eta *hemezortzi urte bete gabeko* PEa) ez pilatzeko jarri bide zuen Iztuetak PEa izen ardatzaren eskuinean.

Seigarren adibidean, ordea, adjektibo segida baten barruan ageri delako txertatu da erlatiboa eskuinetik, adjektiboak bezala.

3.2. Izen ardatzik gabeko erlatibo jokatugabea

Erlatibo jokatugabeetan ere gerta daiteke izen ardatza ez agertzea, *-en* erlatiboarekin gertatzen den bezalaxe, eta, beraz, hari legokiokeen kasu- edo postposizio-marka aditz erlatiboari zuzenean atxiki behar izatea. Izen ardatza isiltze hori bi arrazoiengatik gerta daiteke:

- Testuinguru linguistiko eta pragmatikoarengatik. Hala gertatzen da izen ardatza konkretua denean. Isiltze horrek errepikapena saihesten du. Hortaz, hurrengo adibideetatik lehenengoa ekonomikoagoa (zoritxarrez, ekonomia linguistikoaren garrantzia ez da behar bezainbeste azpimarratzen) eta, beraz, egokiagoa da bigarrena baino.

(211) Zuk egin duzun lana txalogarria da, baina Mikelek egindakoa ere ez da ahuntzaren gauerdiko eztula

(212) Zuk egin duzun lana txalogarria da, baina Mikelek egindako lana ere ez da ahuntzaren gauerdiko eztula

- Izen ardatz konkreturik ez dagoelako.²⁸

(213) Txalogarria da zuk euskararen erabilpenaren alde egindakoa

Bigarren arrazoi hau gertatzen denean, aditz erlatibo nominalizatua singularrean dago, baina pluralean ere ager liteke, esanahia aldatu gabe:

(214) Txalogarriak dira zuk euskararen erabilpenaren alde egindakoak

Bestalde, esan gabe doa izen ardatzik gabeko erlatibo jokatugabeetan ere oso eraginkorra dela PE aposatuaren aldeko hautua egitea.

---

²⁸ Ez alferrik, hizkuntza erromantzeetako izenordain erlatiboaren aurrean artikulua neutroa paratzen da (*o* galizieraz, *lo* espainieraz, *el* katalanez, etab.), edo izenordain erakusle neutroa (*quello* italieraz, *ce* frantsesez, etab.).

(215) Egazti batek berbatxu batzuk esan ebazan, Erreginak aditu bakoak (Azkue 1968: 168)

4. Jatorri galdetzailea duen izenordain/adberbio erlatibo anaforikoa

Hona hemen askok garbizalekeria lingustikoak eraginda arbuiaturiko erlatibo mota bat, euskara idatzian eta ahozkoan tradizio luzea duena eta oso tresna linguistiko erabilgarria dena, euskal prosaren sortzaileen euskarak erakusten duenez. Izan ere, PE mota hau, izen ardatzaren eskuinean kokatuta dagoenez, perpaus luzeetarako askoz egoki eta eraginkorragoa da *-eN* erlatiboa baino, zeren, lehenago esan bezala, *-eN* erlatiboari, izen ardatzaren ezkerrean txertatzen den aldetik, ezin baitzaio osagai ugari metatu. Ondo baino hobeto dakigu hori euskal itzultzaileok.

4.1. Ezaugarriak

- a) Erlatibo mota honek, gehienetan, ez du izen ardatza mugatzen edo zehazten; hots, ez-murrizgarria da: haren gaineko argibide gehigarriren bat eman besterik ez du egiten.
- b) Izan ardatza aurrekaria da; hots, izenordain edo adberbio erlatiboa baino aurrerago ageri da, eta bien artean hitz bat, hala nola aditz nagusia, edo hitz multzo bat tarteka daiteke. Hortaz, PE hau dagokion izen ardatzaren eskuinean txertatzen da.
- c) Izenordain edo leku-adberbio erlatiboa PEaren hasieran azaltzen da.
- d) Izenordain erlatiboa *zein* da, jatorriz galdetzailea dena. Edozein kasu- edo postposizio-marka har dezake (lekuzko postposizioak barne). Izan ere, kasu/postposizio erlatibatua beti ere agerikoa baita, izenordain erlatiboari atxikirik. Ondoko bi adibideetan, hurrenez hurren, kasu genitiboa eta postposizio instrumentala dira erlatibatutakoak.

(216) Ene ondoan ethorten dena, ni baino borthitzago da, ceinen çapatén ekarteco
ezpainaiz digne (Leizarraga 1571: Mt 3:11)

(217) Maledictione guiçon haren gainean ceinez guiçonaren Semea traditzen baita.
(Leizarraga 1571: Mt 26:24)

- e) Izenordain erlatiboa singularra izan daiteke (*zeina*, *zeinak*, *zeinari*, etab.), plurala (*zeinak*, *zeinek*, *zeinei*, eta, bizkaieraz, *tzu* pluralgilearekin —*zeintzuk*—, etab.), nahiz mugagabea (*zein*, *zeinek*, *zeini*...), euskalkiaren arabera.

(218) Ondo etorkon izena, zeñean espliketan zirean... (Mogel 1981 [ca. 1802]: 128)

(219) [I]ñielearentzat, zeñi iagokan iiztea (Mogel 1981 [ca. 1802]: 84)

(220) Erri-idijen orde sartu daruez mustur balz, begi zetakadun, edo Asturijakuak, zeintzuben okelia dan ispi luzekua ta zaalagua, ezpadira oneetan kortatu, luzaro egon ta gizendutena (Mogel 1981 [ca. 1802]: 73)

f) Leku-adberbio erlatiboa jatorriz galdetzailea da eta edozein leku-postposizio har dezake itsatsita (inesiboa, adlatiboa, ablatiboa, etab.; hots, *non/nora/nondik...*): izan ere, leku-postposizio erlatibatua beti ere agerikoa baita, adberbio erlatiboari atxikirik.

(221) Eguin itzaque çuen thesaurac cerüan, non ez cerrenec ez herdoillac ezpaitu goastatzen (Leizarraga 1571: Mt 6:20)

(222) Eriden ceçan lekua, non scribatua baitzén (Leizarraga 1571: Lk 4:17)

Leku-adberbio erlatiboaren ordez, *zein* izenordaina erabil daiteke, leku-postposizioa erantsita. Izenordain erlatibo honen zenbaki-paradigmari dagokionez, bi aukera daude: beti mugagabea (*zeinetan*, *zeinetara*, etab.), edo singularraren (*zeinean*, *zeinera*, etab.) eta pluralaren (*zeinetan*, *zeinetara*, etab.) artean desberdinduz.

(223) Eguin itzaque çuen thesaurac cerüan, zeinean/zeinetan ez cerrenec ez herdoillac ezpaitu goastatzen

(224) Eriden ceçan lekua, zeinean/zeinetan scribatua baitzén

g) Aditz erlatiboari bi menderagailu hauetako bat atxiki behar zaio: *BAIT-* aurrizkia edo *-eN* atzizkia.

h) Aditz erlatiboaren kokagunea libre samarra da, aditz jokatudun PE arruntean ez bezala.

i) *Zein* erlatiboak PE metaketa ahalbidetzen du, izen ardatzaren eskuinean txertatua izateari esker. Murriztagoa da, ordea, *-eN* erlatiboak ahalbidetzen duen PE metaketa.

j) *Zein* erlatiboa PEaren barneko beste mendeko perpaus batekoa (perpaus osagarri batekoa *zein* adjuntu batekoa) izan daiteke, mendeko aditza jokatua *zein* jokatugabea izan daitekeelarik.

(225) [B]ehi hezi batekin, zeinari loturik eraman omen zuten, ardi malsoa bezain umil, etxera laugarren zezen indartsu ibiltari handi hura (Iztueta 1995: 35)

(226) Azkena publikatu du liburu bat, *España* —zeina etxetik kanpo irakurtzeak lotsa pixka bat eman didan (Galarraga 2022: 104-105)

Bigarren adibidean, *zeina* erakusle erlatiboa *etxetik kanpo irakurtzeak* mendeko perpausaren (perpaus osagarriaren) argumentua da, baina, *lotsa pixka bat eman dit* perpaus nagusiaren argumentua ez delarik ere, *contra natura*, perpaus nagusiaren aditzaren laguntzaileari atxiki zaio *-eN* atzizkia.

4.2. Garbizalekeria linguistikoa

Jakina denez, Euskal Herriko aurreiritzi linguistiko puristak “zeiñismoaren” (hots, *zein* erlatibo anaforikoaren, baina ez adverbio erlatibo anaforikoaren) erabileraren kontrako gurutzadari ekin zion, Patricio Antonio Orkaiztegi (1906) buru zuelarik, eta gaur egungo idazle gehienek ez dute aurreiritzi hori gainditu, ezta gainditu nahi ere, nahiz eta Villasantek duela mende erdia jakinarazi mesedegarria gerta dakiokeela erlatibo mota hori euskara idatziari.

Sobre todo, en traducciones se siente la necesidad de recurrir a *zein* empleado como relativo, y sabido es que ninguna lengua que aspira a ser vehículo de cultura puede prescindir de las traducciones [...]. Ciertamente es que estas construcciones pueden parecer un tanto pesadas y extrañas y no se emplean en el habla coloquial, pero esto pasa igualmente en castellano y otros idiomas. Son útiles propios de la lengua escrita, la cual tiene sus exigencias propias y sus leyes específicas. (Villasante 1976: 88-89)

Villasantek idatzizko euskararako ikusten du egokia erlatibo mota hau (“son útiles propios de la lengua escrita”), batik bat itzulpengintzarako, baina ez ahozkorako, konturatu gabe ahozkoan badaudela erregistro ezberdinak eta ahozko euskara jasoan egokia izan daitekeela. Euskal literaturako ere tresna erabilgarria da, gaur egungo zenbait idazle ohartu direnez. Hiru adibide jartzearen, Aritz Galarragak, Iban Zalduak, eta, bere azken liburuetan, baita Anjel Lertxundik ere, egokiro ustiatzen dute erlatibo emankor eta tradizio handiko hau, prosaren aberasgarri.

- (227) Gogoan dut bere buruaz beste egin zuela unibertsitateko neska batek, zeinaz eroki maiteminduta egon nintzen hilabete batzuk lehenago (Galarraga 2021: 28)
- (228) Hautagai perfektua zen tuberkulosiarentzako, zeina, ez dezagun ahaztu, oso gaixotasun literarioa zen, bestalde (Zaldua 2009: 255)
- (229) Izan badira, ordea, bizitzaren ukondo batzuk zeinetan hitz urregorriak mahaiko ontza haiek baino garrantzitsuagoak izan daitezkeen (Lertxundi 2020: 29)

Literaturgile gehien-gehienek, ordea, aipatutako aurreiritziagatik, ez diote zirrikiturik uzten *zeina* erlatiboari beren obretan (*non* erlatiboari, ordea, bai, uzten diote zirrikitu bat). Itzultzaileen artean, aldiz, nahikoa zabaldua dago *zein* erlatiboa erabili ahal izatearen aldeko joera.

Eta, ataltxo hau bukatzeko, aipa dezadan kontraesan bat: aholku egoki hori eman zuen duela mende erdia aita Villasante zenak, baina ez zuen aholkatutakoa bete bere idazkietan.

5. *Bait-* erlatiboa

Ekialdeko euskalkien *bait-* aurrizki menderagailua aditzari atxiki eta, berez, izenordain edo adberbio erlatiboen laguntzarik gabe, aski da PE ez-murrizgarri bat osatzeko.

Bait- erabiltzen denean, izen edo determinatzaile sintagma bat nahiz perpaus oso bat izan daitezke izen ardatz. Bestalde, erlatibo mota hori izen ardatzaren eskuinean txertatzen da, [zein-/non + *bait-/en*] erlatiboa bezalaxe. Hortaz, *bait-* erlatiboaren izen ardatza aurrekaria da, eta *-en* erlatiboarena, ordea, atzekaria edo aurrekaria, erabiltzen dugun egituraren arabera.

Hala ere, erlatibo honek badu eragozpen bat: kausazkotzat zein erlatibotzat interpreta daiteke. Hortaz, agian, egokia izango litzateke menderagailu huts gisa hartzea, testuinguruaren arabera honako edo horako balioa har dezakeena. Ikus ditzagun hiru adibide:

(230) Ez naiz kaleratuko, gogorik ez baitut

(231) Horra non ateratzen duen sakelatik, dirdir, revolverra, giblean berehala gorde baitzuen (Etxepare 1980 [1910])

(232) Gizonak, nekatuak baitzetozen, etxean sartu ziren (Villasante 1976: 213, Mitxelenaren adibidea)

Lehenengo adibidean, *bait-* aurrizkiak esanahi kausal nabarmena du; bigarrenean, erlatibotzat jo daiteke; hirugarrenean, ordea, ez du adiera garbirik, menderagailu hutsa da, kausal gisa uler daitekeena ('Gizonak, nekatuak zetozenez, etxean sartu ziren') edo erlatibo ez-murrizgarri gisa ('Gizonak, zeinak nekatuak baitzetozen, etxean sartu ziren').

*Bait-*en erlatibagarritasuna ez da *-en* atzizki menderagailuarenaren parekoa. Erlatibakuntza ahalbidetzen edo errazten duten faktoreak gehiago dira *-en* erlatiboarekin. Honatx *bait-*erlatiboarenak:

- Erakusle edo adberbio erresuntiboak erabiltzea (PE aposatuetan bezala). Postposizio erlatibatua lekuzko esanahia duen inesiboa denean, erakuslea (*hartan*, *hartara*, etab.) nahiz adberbioa (*han*, *hara*, etab.) erabil daitezke erresuntibo gisa.

(233) Bakotxak badauka eskuan liburu ttipi bat, hartan kondu guziak eginak baitire aitzinetik asti edo jakitaterik ez dutenendako (Etxepare 1980 [1910])

(234) Ostatu handi batzu idekirik badauzkote, su, ohe on, jateko garbi, soinekorik beharrenak han ediren baititzazke merkeenik (Etxepare 1980 [1910])

Bestalde, topatu dut adibide bat, non subjektu funtzioa erlatibatu den *hau* erakusle anaforikoa erabiliz.

(235) Hanitz aldiz aditua nakon erraiten amari, hau ere harriturik baitzagon (Etxepare 1980 [1910])

Printzipioz, kasu absolutiboaren erlatibakuntzak ez luke erakusle erresuntiborik beharko. Aurreko adibidean, nire ustez, J. Etxeparek *hau* erabili badu, *ere* lokailua gaineratu beharragatik izan da, adierazteko ama ez zela harriturik zegoen bakarra.

- Aditz morfologia: *bait*- erlatiboetan, kasu gramatikalak aise erlatiba daitezke erresuntiborik gabe, aditz morfologiari esker.
- Izen ardatzaren eta kasu edo postposizio erlatibatuaren arteko lotura semantikoa: hain zuzen ere, denborazko esanahia duen postposizio inesiboa erresuntiborik gabe erlatiba daiteke, baldin eta izen ardatzaren esangurak denbora edo aldia adierazten badu. Bestalde, kausazko esanahia duen postposizio motibatiboa erresuntiborik gabe erlatiba daiteke, baldin eta izen ardatzaren esangurak zergatia adierazten badu.

(236) Hori da kausa ez beit duzie hemendik aitzina (Cerquand 1985: 15)

Ikuskizun dago gainerako postposizioak ere erlatiba ote daitezkeen baldin eta izen ardatzaren eta postposizio erlatibatuaren artean erlazio semantikorik badago.

Hitz hurrenkerari dagokionez, *zein* erlatiboak bezala, PE aposatuen bi motak onartzen ditu: alboko aposizio arrunta (izen ardatzaren eskuin-eskuinean ipinita) eta aposizioko PE gibeleratua.

6. Jatorri galdetzailea duen izenordain edo lekuzko adverbio erlatibo baten bidez sorturiko PEa, perpaus nagusiko izenordain erakusle edo lekuzko adverbio erakusle batekin korrelazio egitura bat eratuz

Korrelazio egitura honek jatorri erromanikoa bide du eta balio generikoa izan ohi du (nornahi, zernahi, nonahi, etab.), nahiz eta erreferentzia konkretua daukanean ere erabil daitezkeen: areago, maiz, zalantzazkoa da balioa, hots, generikotzat zein erreferentzia konkretuduntzat uler daiteke.

Egitura hau bi perpausez osatutakoa da: lehenengoan, PEan, alegia, bada jatorri galdetzailea duen izenordain erlatibo bizidun edo bizigabe bat (*nor, nork, zer, zeri...*) edo lekuzko adverbio erlatibo bat (*non, nora...*), eta, bigarreanean (perpaus nagusian), izenordain erakusle bat (*hura, hark...*) edo lekuzko adverbio erakusle bat (*han, hara...*), erlazio anaforikoa duena izenordain edo adverbio erlatiboarekin. Hala ere, bakoitzak bere kasu- edo postposizio-marka du, dagokion aditzak eskatzen diona, hain zuzen: izenordain/adverbio erlatiboak aditz erlatiboak eskatzen diona dauka, eta izenordain edo adverbio erakusleak, ordea, aditz nagusiak eskatutakoa. Korrelazio egitura honek baditu beste zenbait ezaugarri ere:

- a) Aukeran, *ere* lokailua atxiki dakioke izenordain/adberbio erlatiboari.
- b) Aditz erlatiboari *BAIT-* aurrizkia edo *-en* atzizkia eransten zaio.
- c) Erlatibo anaforikoekin gertatzen den bezala, *nor* edo *zer* izenordain erlatiboek edozein kasu edo postposizio har dezakete, lekuzko postposizioak izan ezik, eta jatorri galdetzailea duen adberbio erlatiboak, bere aldetik, edozein lekuzko postposizio har dezake.
- d) Korrelazioaren bigarren osagaia ezaba daiteke baldin eta lehenengo osagaiaren funtzio bertsua badauka, edota kasu gramatikaletako bat badu.
- e) Bigarren osagaia, dagokion perpausaren galdegaia denez gero, aditzaren aurre-aurrean agertu ohi da.

(237) Zer atera nahi duzun, harixe begiratu (Lertxundi 1999: 5)

(238) Patata bezalakoa da Mari: zerekin egosi, haren gustua bereganatzen du (Alkorta 2009: 4)

(239) Nori-ere pot eguinen baitraucat, hura da (Leizarraga 1571: Mt 26:48)

(240) Non baita çuen thesaura, han içanen da çuen bihotza ere (Leizarraga 1571: Mt 6:21)

(241) Cer-ere lothuren baituc lurrean, lothua içanen duc cerüetan ere (Leizarraga 1571: Mt 16:19)

(242) Cer neurritz neurthuren baituçue, aldiz neurthuren çaiçue (Leizarraga 1571: Mt 7:2)

Sei perpausetarik lehenengoan, izen sintagma bizigabe bat erlatibatu da, eta izenordain erlatiboa kasu absolutiboan dago, zeren *atera* aditzaren objektua baita. Bigarren adibidean, izenordain erlatiboak postposizio sozietatiboa du, zeren *egosi* aditzaren osagai instrumentala baita. Hirugarrenean, bizidun bati dagokio erlatibakuntza, eta izenordain erlatiboa kasu datiboan dago, zeren *pot egin* aditzaren zehar-objektua baita. Erakuslea, ordea, kasu absolutiboan dago, iragangaitza den aditz nagusiaren subjektua delako. Laugarren adibidean, postposizio inesiboa erlatibatu da, eta adberbio korreferentziala ere aditz nagusiarekiko inesiboa da. Hortaz, postposizio-parallelismoa dagoenez, adberbioa ezaba daiteke agramatikaltasunean erori gabe (*Non baita çuen thesaura içanen da çuen bihotza ere*). Izan ere, hala gertatzen baita bosgarren eta seigarren adibideetan: erlatibatutako kasu edo postposizioak, hurrenez hurren, absolutiboa eta instrumentala dira, eta erakusleak ez du zertan agertu, kasu edo postposizio berean baitago. Areago, seigarren adibidean, aditz erlatiboa eta aditz nagusia aditz bera dira (*neurtu*), eta horrek erraztu egin du ezabaketa, ezabatutakoa aise berreskura baitaiteke. Lehenengo adibidea eta azken laurak bestela ere adieraz litezke: izen ardatzik gabeko erlatibo baten bidez lehenengo, hirugarren eta bosgarren adibidean, edo izen ardatza duen erlatibo baten bidez laugarren adibidean (zeinaren izen ardatzak lekuzko

esangura baitu) eta seigarrenean (zeinaren izen ardatza aditz erlatiboaren eta aditz nagusiaren oinarri lexematikoa baita).

- (243) Atera nahi duzuna begiratu
- (244) Pot eginen diodana da
- (245) Zuen tesaura den lekuan izanen da zuen bihotza ere
- (246) Lurrean lotzen dena lotua izanen duk zeruetan ere
- (247) Neurtzen duzuen neurriaz neurtuko zaizue

Patata bezalakoa da Mari: zerekin egosi, haren gustua bereganatzen du adibideari dagokionez, ordea, postposizio sozietiboaren bidez adierazitako funtzio instrumental hori ezingo litzateke izen ardatzik gabeko *-en* erlatibo motaren bidez erlatibatu, zeren funtzio erlatibatua berreskurazina izango bailitzateke: ez legoke jakiterik hor funtzio intrumentala erlatibatu dela.

- (248) **Patata bezalakoa da Mari: egosten denaren gustua bereganatzen du*

Korrelazioz moldatutako perpaus mota hau, ikusi dugun bezala, erlatiboa izan ohi da. Moduaz eta zenbatasunaz ari garelarik, ordea, egitura berekoa izan arren, ez da erlatiboa, baizik moduzkoa edo konparaziozkoa. Izan ere, korrelazioaren lehen terminoa ez baita izena, adberbioa baino (*hala, zenbat*).

- (249) Nola Ionas Niniuacoey signo içan baitzayen, hala içanen çayó guiçonaren Semea-ere generatione huni (Leizarraga 1571: Lk 11:30)
- (250) Emanen drauca cenbat-ere behar baitu (Leizarraga 1571: Lk 11:8)

Leizarragak perpaus mota hau hainbatetan erabiltzea estu-estu loturik dago itzultitako testuaren izaera zeremoniatsu eta erlijiosoarekin.

Bestalde, egitura berezi honek ahozko euskaran utzi du arrasto nabarmenik atsotitzetan eta antzeko esaeretan. Esanahi moralizatzaileak badu horrekin zerikusirik, jakina. Esaerotan, denborazkanpotasuna dela eta, aditzak jokatu gabe agertu ohi dira: aditz erroa ekialdeko euskalkietan eta partizipio burutua mendebalekoetan.

- (251) Non fida, han gal (Leizarraga 1571: Lk 11:8)
- (252) Non fidatu, han galdu

Areago, bi aditzok desagertu eta guzti egin daitezke, berreskuragarriak izan baitaitezke aditzon osagaiei esker. Esaterako, hurrengo adibidean, jatorri galdetzailea duen adberbio erlatiboa inesiboan dago (eta *egon* aditza ezabatu da), eta adberbio korreferentziala adlatiboan dago (eta *joan* aditza ezabatu da). *Egon* aditzaren eta inesibotasunaren arteko erlazioari esker

eta *joan* aditzaren eta adlatibotasunaren artekoari esker ere posible izan dira aipaturiko ezabaketak.

(253) Sarraskia non, arranoak hara

Ahozko euskaran, PEaren baliokide gisa, korrelazioz moldatutako alborakuntza erabil daiteke, korrelazioaren lehendabiziko perpausa galderazkoa izaki.

(254) Ikusten duzu etxe zuri hura? Bada, hantxe bizi naiz ni

Hantxe adberbioa *etxe zuri hura* kasu sintagmarekiko erreferentziakidea den adberbio anaforikoa da. Korrelazio honen baliokide den erlatiboa honako hau da:

(255) Ikusten duzun etxe zuri hartan bizi naiz ni

7. Jatorri galdetzailea duen izenordain erlatibo bizidun edo bizigabe baten bidez edo lekuzko adberbio erlatibo baten bidez sorturiko PE izen ardatzik gabea

Balio generikoa duen erlatibo mota honetan, jatorriz galdetzailea den izenordain erlatibo bizidun edo bizigabeak edo lekuzko adberbio erlatiboak dauka atxikirik kasu/postposizio erlatibatua. Erlatibo mota honetan ez dago murriztapenik erlatiba daitezkeen funtzioei eta haien kasu- edo postposizio-markei dagokienez. Bestalde, aditz erlatiboa jokatua zein jokatugabea izan daiteke. Aditz erlatiboaren subjektua nahitaez isildua da, baina badu erlazio sintaktikoa aditz nagusiarekiko: haren subjektua da (*Ez daukat norengana jo*) edo zehar-objektua (*Non lo egin bilatu zidaten*). Aditz nagusiak badu murriztapenik esanahiari dagokionez: izan ere, lekuzkoa izan daiteke (*sartu, iritsi, joan*), jabetzazkoa (*eduki, bilatu, utzi*, etab.) edo existentziala (*egon, izan*).

Erlatibo mota honi neronek baino askoz izen laburragoa jarri zion Villasantek, “de antecedente llamado”, alegia (Villasantek 1976: 79), eta Euskaltzaindiko Gramatika Batzordeak (Euskaltzaindia 2021: 1401) Villasantek baino izen luzeagoa (“galderazko izenordaina daukaten perpaus erlatibo jokatugabeak”), baina neronek baino askoz laburragoa. Egiari zor, bi desadostasun dauzkat izen horri buruz: alde batetik, izenordaina ez da galderazkoa, erlatiboa baizik; izan ere, gauza bat da galderazkoa izatea eta beste bat jatorri galdetzailea izatea. Beste aldetik, jatorri galdetzailea duen izenordain erlatiboa ez da aukera bakarra: jatorri galdetzailea duen lekuzko adberbio erlatiboarekin ere osa daitezke honelako PEak.

PE mota honen aditza jokaturagabea edo jokaturia izan daiteke. Gaur egungo euskaraz, jokaturagabea da: partizipio burutua (mendebaleko euskalkietan) edo aditz erroa (ekialdekoetan), hurrengo adibideetako lehenengo biak erakusgarri.

(256) Ez daukat zertaz mintzatu

(257) Ez daukat zertaz mintza

(258) Ez daukat non lo egin

(259) Katagorriak, zer jan aurkitu ezinean badabil, txorien arrautzak eta baita txorikumeak ere jan ohi ditu (Wikipedia contributors 2021)

(260) Hizkuntza horretan nork idatzi badagoela uste dut (Amuriza 1983: 52)

PE hau ez da nahasi behar egitura bereko zehar-galderarekin.

(261) Ez dakit zertaz mintza(tu)

Ez daukat zertaz mintza(tu) eta *Ez dakit zertaz mintza(tu)*, egiturari dagokionez, berdinak dira, baina kontua da *zertaz mintza(tu)*, lehendabizikoan, erlatiboa dela, eta bigarrenetan, zati galdera zeharkakoa. Aditz nagusian bereizten dira, eta ezberdintasun horrek eragiten du mendeko perpausa mota batekoa edo bestekoa izatea: perpaus nagusiaren aditza *aurkitu*, *bilatu*, *egon*, etab. denean, mendeko perpausa PEa da; perpaus nagusiaren aditza *jakin* denean, zati galdera zeharkakoa.

Ipar Euskal Herriko euskara zaharrean, hala nola Leizarragak egindako Bibliaren itzulpenetan, PE honen aditza, jokaturagabea izateaz gain, jokaturia ere izan zitekeen, modu subjuntiboan, zeina ez baita harritzekoa, aditz jokaturagabe horrek eta aditz jokatu horrek lotura estua zutelako: Iparraldeko euskaraz, subjuntiboak [aditz erroa + subjuntiboazko aditz laguntzailea] egitura du. Argi dago egitura honetan aditz erroa subjuntiboazko aditzaren aldaera laburtua dela. Hurrengo bi adibideetako lehendabizikoan, aditz erlatiboaren aldaera osoa erabili du Leizarragak; bigarrenetan, ordea, laburtua. Hortaz, bi aldaerak ageri dira liburu berean.

(262) Ceren ezpaitute nondic hiri ordaina renda (Leizarraga 1571: Lk 14:14)

(263) Bada norc accusa çaitzaten (Leizarraga 1571: Jn 5:45)

Mendebaleko euskalkietan, ordea, subjuntiboazko aditz perifrastikoen aditz nagusia ez da aditz erroarekin osatzen, partizipio burutuarekin baizik. Eta partizipio burutuari, aditz erroari ez bezala, artikulua mugatua atxiki dakioke hala behar denean edo, beharrezkoa ez bada ere, aukerakoa eta zilegi denean. PE mota honetan, aukerakoa eta zilegi da: mendebaleko euskalkietan, PE mota honen aditza nominalizatu egin daiteke artikulua mugatua eta kasu

absolutiboa atxikiz (aditz nagusia baiezkua bada), edo partitiboa eta kasu absolutiboa (aditz nagusia ezezkua bada).

(264) Zer esana beti dago (Kirikiño 1981: 40)

(265) Zer esan beti dago

(266) Ez zen nora joanik (Haranburu 1982: 34)

(267) Ez zen nora joan

Hortaz, erlatibo generiko honetan, *-en* erlatiboan ez bezala, bi kasu-markak ageri zaizkigu: aditz erlatiboarekikoa (izenordain edo adverbio erlatiboari erantsitako kasu- edo postposizio-marka, zeinahi delarik ere), eta aditz nagusiarekikoa (partizipio burutuari erantsitako determinatzaileari atxikitako kasu absolutiboaren $\emptyset$ marka). Lehenengo adibidean, izenordainak marka absolutiboa du *esan* aditzaren objektu zuzena baita. Bigarren adibidean, ordea, izenordainak marka adlatiboa du *joan* aditzak hala eskaturik. Lan honetan jada azaldu dudan legez, *-en* motako erlatiboan, aldiz, aditz nagusiarekiko kasu- edo postposizio-marka ageri da (izen ardatzari atxikirik), baina ez dago aditz erlatiboarekiko kasu- edo postposizio-markaren arrastorik.

Erlatibo mota honetan, partizipio burutuari determinatzailea atxikita, aditz nagusiarekiko kasu marka posible bakarra absolutiboa da, $\emptyset$, alegia. Ezaugarri hau ez dute gainerako erlatibo motek, haietan ez baitago murriztapenik izen ardatzak aditz nagusiarekiko betetzen duen funtzioari dagokionez. Erlatibo mota honetan, ordea, bi baino ezin daitezke izan: aditz iragankor baten objektua eta aditz existentzialaren subjektua.

PE mota honek badu ezaugarri bat, itxura bereko zehar-galderek ere badutena baina gainerako erlatibo motek ez dutena: beste erlatiboetan, ezinezkoa da aldi berean bi izen/determinatzaile sintagma erlatibatzea. Galde-perpausetan (zehar-galderak barne, jakina), sintagma bat baino gehiago izan daitezke galdetzaileak.

(268) Emazteek ere bazekiten non zer egin

Bada, PE mota honetan, galderetan bezala, badago aukera hori.

(269) Emazteek ere ba zuten non zer egin (Landart 1978: 72)

Bestalde, PE mota honek, jatorri galdetzailea duen izenordain jakin batekin (*zer*) eta aditz jakin batzuekin (*ikusi*, *egin* edo *esan*), nominalizatzeko aukera²⁹ areagotu du: bi hitzak lotuta idatziak izaten ere hasi ziren (*zerikusi*, *zeregin*, *zeresan*), eta, lexikalizatze honen ondorioz, alde batetik, hiztegian agertu ziren (eta ageri dira), eta, bestetik, beste edozein izenek dituen

---

²⁹ Aukera hutsa, zeren erlatibo gisa ere funtzionatzen segitzen baitute.

ezaugarriak dituzte, hala nola adjektiboz eta zenbatzaile mugagabez lagunduta egon ahal izatea.

(270) Zeregin nekagarriak ditut datorren asterako

(271) Zeresan gutxi daukat gai horri buruz

Euskal PE erlatiboen tipologia oparoak etsai indartsu bat izan du eta badu oraindik ere: purismo linguistikoa. Horregatik, purismo horrek beti izan ditu jomugan jatorri latindar-erromantzea duten PE motak, hala nola, jakina, atal honetan aztertu dudana, zeina ez baitzen Azkueren gustukoa izan.

Las locuciones *eztaukat zer egiñik*, *zer esanik*, *zer emonik* están calcadas en los castellanos “qué hacer, qué decir, qué dar”. *Egiñenak* es la locución más pura que *zeregiñak* y así los otros tres. (Azkue 1969 [1923]: 104)

Proposamen horrek, ordea, porrot egin zuen: PE mota honek bizirik dirau, garbizalekeria linguistikoa desagerrarazten saiatu zen gainerako euskal erlatibo mota mailegatuek bezalaxe.

8. Bi estatistika txiki

Hitzaurrean adierazi dudanez, *-en* da euskara mintzatuan zein idatzian gehien erabiltzen den erlatibatzailea, eta horrexegatik deitzen zaie “aditz jokatudun perpaus erlatibo arruntak” erlatibatzaile horren bidez sortutakoei. Euskara mintzatuan zein idatzian gehien erabiltzen den bigarren erlatibatzailea *-tako -dako / Ø /-(r)iko -(r)ikako* erlatiboa da, eta horrexegatik deitzen zaie “aditz jokatugabedun perpaus erlatibo arruntak” erlatibatzaile horren bidez sortutakoei.

Lan honen bukaera gisa, euskal PE moten bi estatistika xume erantsiko ditut, lagin banatan oinarrituak:

- Iñaki Aldekoak 1993an apailatutako *Euskal ipuinen antologia bat* liburuko ipuin gehienak,³⁰ baita Aldekoaren hitzaurrea ere.
- Rosa Miren Pagolaren *Euskalkiz euskalki* (1984) liburuaren ahozko testuak.

Jakitun naiz halako bi laginetatik ezin dela ondorio orokor erabat fidagarriarik atera euskara idatziaren eta ahozkoaren PEen erabilerari buruz, baina konformatzen naiz pista xume batzuk ematearekin, zeinak gai honi buruzko estatistika lan gehiagoren abiapuntu izan litezkeen.

---

³⁰ Honako hauek, hain zuzen ere: “Gauaz parke batean” (Mirande), “Margarete, Heinrich” (Atxaga), “Estazioko begiradak” (Sarrionandia), “Kapitaina” (Saizarbitoria), “Samuel” (Lertxundi), “Pernixio” (Garzia Garmendia), “Itoak ur azalera bezala” (Mujika Iraola).

8.1. Aldekoaren liburuari buruzko estatistika lana

Lehenengo eta behin, honatx datuak:

1. Hauexek dira aipaturiko zazpi ipuin horietan eta Aldekoaren hitzaurrean erabilitako PE moten portzentajeak.

-eN	-TAKO	-IKO	Besterik
% 73,41	% 19,05	% 4,7	% 2,8

1. taula: Aldekoaren liburuko zenbait ipuinetako PE moten portzentajeak

2. Hauxe da **-eN** erlatibatzailearen bidez erlatibaturiko kasu eta postposizioen portzentaje-banaketa: absolutiboa % 72,75; ergatiboa % 19,55; inesiboa % 6,73; genitibo posesiboa % 0,64; instrumentala % 0,32.
3. Hauxe da **-TAKO** erlatibatzailearen bidez erlatibaturiko kasu eta postposizioen portzentaje-banaketa: absolutiboa % 98,76; ergatiboa % 1,23.
4. Hauxe da **-IKO** erlatibatzailearen bidez erlatibaturiko kasu eta postposizioen portzentaje-banaketa: absolutiboa % 100.

Eta hona hemen datu horietatik atera ditudan ondorioak:

1. Kasu eta postposizio erlatibatuaren zerrenda askoz zabalagoa da aditz jokatudun PE arruntetan, aditz jokatugabedun PE arruntetan baino, agerian geratzen delarik aditz morfologiak erlatibakuntzan duen berebiziko garrantzia.
2. Bestalde, **-eN** erabiliz postposizio instrumentala erlatibatu denean (behin bakarrik, bidenabar esanda), postposizio-paralelismoak (hots, sintagma erlatibatu isilduak eta izen ardatzak posposizio-marka bera ukateak) ahalbidetu du erlatibakuntza. Gogora dezagun kasu- edo postposizio-paralelismoa gertatzen denean, kasu eta postposizio guztiak direla erlatibagarri. Adibidez: *Bizi naizen lagunarekin haserre nago* askoz onargarriagoa gertatzen zaie euskaldun gehienei *Bizi naizen lagunak Mikel du izena* baino.
3. PE guztien % 92,46 **-eN** eta **-TAKO** motei dagozkie, batera hartuta.
4. Zilegi bazait euskal idazle garaikideen jarrera orokor batzuk ondorioztatzea ipuin bakan hauetatik, baieztatuko dut Hego Euskal Herriko gaur egungo idazle gehienei ez

zaiela atsegin erlatibo anaforikoa erabiltzea. Bi agerpen (biak *zein* erlatiboarenak) baino ez dauzka aztertutako ipuinetan, Sarrionandia eta Atxagaren ipuin banatan.³¹

8.2. Pagolaren liburuari buruzko estatistika lana

Pagolaren *Euskalkiz euskalki* liburuaren ahozko testuak aztertu ditut, eta hona hemen datuak eta ondorioak.

Datuak:

1. Hauexek dira ahozko testu horietan erabilitako PE moten portzentajeak.

-eN	Jokatugabeak	Korrelaziozkoak	ZEIN/NON	Aurrekaririk gabeko galde-izenordaina edo adberbioa³²
% 86,36	% 4,54	% 4,54	% 2,27	% 2,27

2. taula: Pagolaren liburuko PE moten portzentajeak

2. Hauxe da *-eN* erlatibatzailearen bidez erlatibaturiko kasu eta postposizioen portzentaje-banaketa: absolutiboa % 76,31; ergatiboa % 13,15; inesiboa % 7,89; datiboa % 2,63.

Ondorioak:

1. Kasu eta postposizio erlatibatuaren zerrenda askoz zabalagoa da aditz jokatudun PE arruntetan, aditz jokatugabedun PE arruntetan baino, agerian geratzen delarik aditz morfologiak erlatibakuntzan duen berebiziko garrantzia.
2. Bi kasu gramatikal dira, *-eN* erlatiboari dagokionez, gehien erlatibatuak (absolutiboa, agerpenen hiru laurdenekin, eta ergatiboa, laurden bat baino gutxiagorekin). Espero zitekeenez, postposizio inesiboa gehiagotan erlatibatu da kasu datiboa baino.

³¹ Atxagak “Margarete Heinrich” ipuinean *zein* dotore bat erabiltzen du, egitura sintaktiko luze-luze batean (“Eman dezagun oraintxe bertan hasten ari den hau istorio edo ipuin bat dela, hamar edo hamaika orrialdetakoa agian, eta zehaztu dezagun hipotesia esanez beste bi sujet nagusiak izenburuan aipatutakoak izango direla, hots, Margarete eta Heinrich anaiarrebak; zeinek —Heinrichen urrutiko lanaren kausaz— elkarrengandik berezita bizi baitziren kontatuko dena gertatu zen garaian: udazken batez, mila bederatzirehun eta hogeita hamalagarren urtean”). Sarrionandiak beste *zein* bat erabiltzen du, “Estazioko begiradak” ipuinean ageri dena: “Hiriko bazter auzo baten bazterrean, etxalde arraildua da estazioa, zeinera gatazkarik gabe abailtzen den gaua, amets arriskutsuekin”.

³² Izen luzea: Jatorri galdetzailea duen izenordain erlatibo bizidun edo bizigabe baten bidez edo lekuzko adberbio erlatibo baten bidez sorturiko PE izen ardatzik gabea.

3. PE guztien % 90,90 *-eN* eta *-TAKO* motei dagokie, batera hartuta.
4. Oso txikia da erlatibo anaforikoaren erabilera.

8.3. Bi estatistika lanen konparazioa

Ikusten denez, antzeko ondorioak atera ditzakegu ahozko testuak biltzen dituen liburutik eta idatzizko testuak biltzen dituenetik:

1. Erlatibatzaile erabiliena *-eN* da, alde handiarekin, gainera. Idazle gehienek ez dute *ZEIN* erlatibo anaforikoa begi onez ikusten, eta, zoritxarrez, baztertu egiten dituzte erlatibatzeko modu horren potentzialitatea eta euskal idazle klasikoen joera. Zertan datza potentzialitate hori? Edozein kasu edo posposizio itsatsi erlatiba daiteke, *-eN* erlatibatzailearekin ez bezala, *ZEIN* anaforikoarekin.
2. Absolutiboa da, alde handiarekin, maizen erlatibatzen den kasua. Alde handi hori are nabarmenagoa da PE jokatugabeetan. Hala ere, *-eN* erlatiboetan, beste kasu eta postposizio batzuen portzentajea, hala nola ergatibo edo inesiboarena, ez da nolanahikoa. Baina, kasu horietatik landa, ezer gutxi.

Arrazoi berak balio du bi ondorio horietarako: erlatibakuntza ahalbidetzen edo errazten duten zenbat eta faktore, zantzu edo estrategia gehiago metatu PE batean, euskaldun gehiago “ausartuko dira” erlatiboa erabiltzen. *Taberna horretan ikusi dudan laguna* kasu sintagma oso onargarria iruditzen zaigu denoi, honako faktore edo zantzu hauek bateratu direlako: aditz morfologia (*laguna* izen ardatzaren arrastoa dago *dudan* aditz laguntzailean), kasu sintagma erlatibatua aditz erlatiboaren argumentua izatea (adibide honetan, objektua), eta kasu-parallelismoa (kasu absolutiboa erlatibatu da eta *laguna* kasu absolutiboan dago). Zenbat eta faktore, arrasto edo estrategia gutxiago metatu, ordea, euskaldun gutxiago “ausartuko dira” erlatiboa erabiltzen. Ikus, bestela, 2.4.2 ataleko adibide hau (= 67):

(272) Bizitzan ikasitakoek irakatsi didate —ezen ez txikitatik joaten nintzen maristen eskolako fraideek— garaian garaiko legearen argitan epaitzen direla erruak eta errugabetasunak (Lertxundi 2011: 19)

Hor, izen erlatibatua (*eskola*) aditz erlatiboaren argumentua izatea da aipatu hiru faktoreetatik erlatibakuntza errazten duen bakarra.³³ Eta, hori gutxi balitz bezala, erlatibatu dena ez da kasu bat, postposizio adlatiboa bazik. Ondorioa garbia da: euskaldun gutxik erakutsiko lukete Anjel Lertxundiren aurrejuzgu eza.

---

³³ Dena den, faktore horri beste bat erantsi behar zaio: *eskola* hitzaren lekuzko esangura bat etortzea postposizio itsatsi erlatibatuaren lekuzko esanahiarekin.

Ausardia falta bera erakutsi ohi da PE mota aukeratzekoan edo, hobeto esanda, PE motaren bat baztertzekoan: euskal idazle klasikoek aurreiritzirik gabe erabiltzen zuten *zein* erlatibo anaforikoaz ari naiz, jakina. “Zeiñismoa” gaitzesten zuen (eta duen) garbizalekeria linguistiko hau dela kausa, euskaldun askok (idazle gehienak barne) oso tresna eraginkor bat baztertu zuten, baztertzen dute, zeina, norbere gustuaren arabera, neurri handiagoan edo txikiagoan berreskuratu beharko litzatekeen. Aholku egoki hori eman zuen aspaldi aita Villasante zenak, nahiz eta ez zuen bete berak aholkatutakoa.

Pentsa liteke PEen erabilera askoz txikiagoa dela ahozko euskaran idatzizkoan baino. Bada, aintzat har bedi kontua ez dela hori, erregistro mota baizik. Euskara arruntan, ahozkoa *zein* idatzizkoa izan, askoz txikiagoa da PEen erabilera euskara jasoan baino, ahozkoa *zein* idatzizkoa izan. Perpaus erlatibo gehiago erabiltzen dira klase magistral batean whatsapppeko mezu batean baino. Oro har, eta normala denez, mendeko perpausen ugaritasuna da euskara jasoaren ezaugarri nagusietako bat (baita, bidenabar esanda, beste edozein hizkuntzaren molde jasoarena ere), bai idatziz, bai ahoz. Lagunarteko hizkeran edo idazkeran, ordea, mendeko perpaus ugari erabiliz gero, ez genuke erregistro araua errespetatuko eta barregarri gelditzeko arriskuan geundeke.

Eta, bukatzeko, bi galdera erretoriko, lan honen laburpen gisa: ez ote diogu ateratzen *-en* atzizki menderagailuaren bidezko PEari ahal genukeen baino potentzialitate txikiagoa? Oro har, ez ote diogu ateratzen euskarari ahal genukeen baino potentzialitate txikiagoa?

9. Bibliografia zientifikoa

- Azkue, Resurrección María de. 1969 [1923]. *Morfología vasca*. Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca.
- Cid Abasolo, Karlos. 1987. Euskal erlatibo motak. *ASJU* 31(2). 599-627.
- Cid Abasolo, Karlos. 1994. *Tipología de la relativización en vasco, checo y español: cotejo de las lenguas románicas, eslavas y vasca respecto a ciertos fenómenos relativos*. Madril: Unibertsitate Autonomoko doktorego-tesia.
- Cid Abasolo, Karlos. 2011. Hizkuntzen gabeziak: euskara eta erdara, aurrez aurre. In *Berbak hariz josten*, 33-47. Bilbo: Mendebalde Euskal Kultur Alkartea.
- EGLU-V = Euskaltzaindia. 1999. *Euskal gramatika. Lehen urratsak V*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Euskaltzaindia. 2021. *Euskararen Gramatika. Perpaus elkartuak: juntadura eta menderakuntza*. Euskaltzaindia: Bilbo.
- Orkaiztegi, Patricio Antonio. 1906. *Observaciones para hablar y escribir tolerablemente en nuestro idioma euskaro*. Tolosa: E. López.

- Oyharçabal, Beñat. 1987. *Étude descriptive de constructions complexes en Basque: propositions relatives, temporelles, conditionnelles et concessives*. Paris: Université de Paris 7ko doktorego-tesia.
- Rijk, Rudolf P. G. de. 1972. *Studies in Basque syntax: Relative clauses*. Cambridge, Mass.: MITeko doktorego-tesia.
- Villasante, Luis. 1976. *Sintaxis de la oración compuesta*. Oñati: Aránzazu.

10. Adibideen erreferenziak

10.1. Idatzizko erreferentziak

10.1.1. Literatura

- Agirre, Juan Bautista. 1850. *Jesu-Cristoc bere elizari utzi ciozcan zazpi sacramentuen gañean eracusaldia*, 3 lib. Tolosa: Andrés Gorosabel.
- Agirre, Juan Bautista. 1996. *Arpoi baten eran*. Irun: Alberdania.
- Alberdi, Uxue. 2013. *Euli-giro*. Zarautz: Susa.
- Alberdi, Uxue. 2019. *Kontrako eztarritik*. Zarautz: Susa.
- Aldekoa, Iñaki (arg.). 1993. *Euskal ipuinen antologia bat*. Irun: Alberdania.
- Alonso, Jon. 1995. *Katebegi galdua*. Zarautz: Susa.
- Amuriza, Xabier. 2009. *Olatu bat kuartelen gainetik*. Oiartzun: Lanku.
- Apalategi, Ur. 1997. *Gauak eta hiriak*. Donostia: Elkar.
- Arratibel, Joxe. 1980. *Kontu zaararak*, Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca.
- Arrieta, Joxe Austin. 1985 [1979]. *Abuztuaren 15eko bazkalondoa*. Donostia: Elkar.
- Atxaga, Bernardo. 1985. *Bi anai*. Donostia: Erein.
- Azkue, Resurrección María de. 1968. *Ipuiñak*. Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca.
- Cano, Harkaitz. 1997. *Telefono kaiolatua*. Irun: Alberdania.
- Cano, Harkaitz. 2011. *Twist*. Zarautz: Susa.
- Cano, Harkaitz. 2015. *Beti oportetan*. Zarautz: Susa.
- Cano, Harkaitz. 2023. *Ulu egiteko bolondres bila*. Zarautz: Susa.
- Cerquand, Jean-François. 1985. *Ipar Euskal Herriko legenda eta ipuinak*. Donostia: Txertoa.
- Cid Abasolo, Karlos. 2020. *Laztanak eta aizkorak*. [s.l.]: Booktegi.
<https://www.booktegi.eus/liburuak/laztanak-eta-aizkorak/>
- Etxaide, Jon. 1980 [1955]. *Joanak joan*. Donostia: Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala.
- Etxeberria, Hasier. 2007. *Iturrino Handia*. Zarautz: Susa.
- Etxepare, Jean. 1980 [1910]. *Buruxkak*. Donostia: Elkar.
- Galarraga, Aritz. 2021. *Gogoan dut*. Iruñea: Pamiela.
- Galarraga, Aritz. 2022. *Humanitatearen une gorenak*. Irun: Alberdania.

- Garzia, Juan. 1987. *Akaso*. Donostia: Erein.
- Haranburu Altuna, Luis. 1982. *Itsasoak ez du esperantzarik*. Donostia: Itxaropena.
- Ibarzabal, Nerea. 2022. *Bar Gloria*. Zarautz: Susa.
- Iturralde, Joxemari. 1985. *Pic-nic zuen arbasoekin*. Donostia: Erein.
- Izagirre, Koldo. 1989. *Balizko erroten erresuma*. Lasarte-Oria: Susa.
- Izagirre, Koldo. 1991. *Metxa esaten dioten agirretar baten ibili herrenak*. Donostia: Elkar.
- Iztueta, Juan Ignazio. 1995. *Ez direlako aketsak*. Irun: Alberdania.
- Kirikiño (Evaristo Bustintza). 1981. *Egunekoa*. Bilbo: Labayru.³⁴
- Landart, Daniel. 1978. *Aihen ahula*. Donostia: Elkar.
- Lertxundi, Anjel. 1999. *Nire kulerok*. Donostia: Elkar.
- Lertxundi, Anjel. 2008. *Zoaz infernura, laztana*. Irun: Alberdania.
- Lertxundi, Anjel. 2009. *Eskarmentuaren paperak*. Irun: Alberdania.
- Lertxundi, Anjel. 2011. *Etxeko hautsa*. Irun: Alberdania.
- Lertxundi, Anjel. 2012. *Paper-festa*. Irun: Alberdania.
- Lertxundi, Anjel. 2015. *Zu*. Donostia: Erein.
- Lertxundi, Anjel. 2017. *Horma*. Donostia: Erein.
- Lertxundi, Anjel. 2020. *Gilles de Rais*. Irun: Alberdania.
- Lertxundi, Joxe Mari. 1991. *Igaroari begira*. Tolosa: Auspoa.
- Lete, Xabier. 1974. *Bigarren poema liburua*. Bilbo: Gero Mensajero.
- Mendiguren Elizegi, Xabier. 2008. *Bizitza homeopatikoak*. Zarautz: Susa.
- Mogel, Juan Antonio. 1981 [ca. 1802]. *Peru Abarka*. Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca.
- Ormazabal, Joxan. 1994. *Pernando Amezketarra*. Donostia: Elkar.
- Olasagarre, Juanjo. 2004. *Ezinezko maletak*. Zarautz: Susa.
- Rodriguez, Eider. 2017. *Bihotz handiegia*. Zarautz: Susa.
- Santa Teresa, Frai Bartolome. 1816. *Euscal-Errijetaco olgueeta ta dantzeen neurrizco gatz-ozpinduba*.
Iruñea: J. Domingo.
- Sarrionandia, Joseba. 1984. *Narrazioak*. Donostia: Elkar.
- Uribe, Kirmen. 2008. *Bilbao-New York-Bilbao*. Donostia: Elkar.
- Uribe, Kirmen. 2016. *Elkarrekin esnatzeko ordua*. Zarautz: Susa.
- Zabala, Juan Luis. 2006. *Inon izatekotan*. Zarautz: Susa.
- Zaldua Iban. 2009. Kafkaren itzultzailea, *Senez* 37. 253-263.
- Zaldua Iban. 2011. *Azken garaipena*. Donostia: Euskal Herriko ikastolak.
- Zaldua Iban. 2012. *Idazten ari dela idazten duen idazlea*. Donostia: Elkar.
- Zapiain, Markos. 2002. Zein da itzulpengintzaren muina? *Galeusca* 2002.

---

³⁴ *Euzkadi* egunkarian 1913 eta 1929 artean argitaratutako artikuluen antologia da.

10.1.2. Itzulpengintza

Leizarraga, Joanes. 1571. *Iesus Christ Gure Iaunaren Testamentu Berria*. Arroxela: Pierre Hautin.
Melville, Herman. 1991. *Bartleby izkribatzailea*. Donostia: Erein (Itzultzailea: Juan Garzia).
Yourcenar, Marguerite. 1985. *Hadrianoren oroitzapenak*. Donostia: Elkar (Itzultzailea: Joxe Austin Arrieta).

10.1.3. Zientzia

Mitxelena, Koldo. 1988. *Sobre historia de la lengua vasca, II*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia (Joseba A. Lakarraren argit.).

10.1.4. Egunkari eta aldizkariak

Alkorta, Kaxildo. 2009. Progenerikoak. *Administrazioa euskaraz* 65. 4.
Amuriza, Xabier. 1983. Horri berria udazkenean. *Punto y Hora* 1983-09-16.
Aristi, Pako. 2011. Hitz egin dezagun gauza deserosoz. *Berria* 2011-03-06. https://www.berria.eus/iritzia/artikuluak/hitz-egin-dezagun-gauza-deserosoz_1145298_102.html (2026-09-17).
Erostarbe, Gorka. 2017. Normalean iristen ez garen horregana iristeko aukera izaten dugu azokan. *Berria* 2017-12-10. https://www.berria.eus/kultura/normalean-iristen-ez-garen-horregana-iristeko-aukera-izaten-dugu-azokan_1195879_102.html (2026-09-20).
Erostarbe, Gorka. 2018. Bertsoaren koska berriak. *Berria* 2018-02-11. 31-35.
Larrañaga Aizpurua, Iñaki. 2014. Lo lasaia, behingoz. *Berria* 2014-1-28. https://www.berria.eus/bizigiro/lo-lasaia-behingoz_1054941_102.html (2026-9-20).
Unanue, Maialen. 2016. Absolbitu egin dituzte Aznar hiltzen saiatzea egotzitako lau lagunak. *Berria* 2016-02-03. https://www.berria.eus/euskal-herria/absolbitu-egin-dituzte-aznar-hiltzen-saiatzea-egotzitako-lau-lagunak_119259_102.html (2026-09-18).
Urkizu, Urtzi. 2023. 'Irati' da azken astean gehien ikusi den filma Espainiako Prime Videon. *Berria* 2023-05-12. https://www.berria.eus/bizigiro/irati-da-azken-astean-gehien-ikusi-den-filma-espainiako-prime-videon_1335066_102.html (2026-09-15).

10.1.5. Web atarietako adibideen erreferentziak

Tolosaldeko Ataria. 2024. Amonarritarrak aurrez aurre. *Ataria nahieran* 2024-11-14. <https://ataria.eus/tolosa/1731580665498-amonarritarrak-aurrez-aurre>
Wikipedia contributors. 2021. Katagorri. *Wikipedia, Entziklopedia askea* [online, 2021-06-23]. <https://eu.wikipedia.org/wiki/Katagorri> (2026-09-07).

10.2. Ahozko erreferentziak

ETB1 telebista-katekoak.
Euskadi Irratikoak.

Pagola, Rosa Miren. 1984. *Euskalkiz euskalki*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza.

Tolosaldeko Ataria. 2024. Amonarritzarrak aurrez aurre. *Ataria nahieran* 2024-11-14.
<https://ataria.eus/tolosa/1731580665498-amonarritzarrak-aurrez-aurre>